

Rapport

R99:1982

Mark-vatten konflikter

Konfliktanalyser i Vombsjöområdet

Reinhold Castensson
Anna Lisa Thelander

INSTITUTET FÖR BYGGDOKUMENTATION	
Accnr	
Plac	<i>See</i>

*K
AKT*

Byggeforskningsrådet

R99:1982

MARK-VATTEN KONFLIKTER

Konfliktanalyser i Vombsjöområdet

Reinhold Castensson
Anna Lisa Thelander

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag
790128-4 från Statens råd för byggnadsforskning
till Institutionen för vattenresurslära, Lunds
Tekniska Högskola.

I Byggforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

R99:1982

ISBN 91-540-3776-X

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

LiberTryck Stockholm 1982

FÖRORD

Efter sju år av samarbete, dels i högskoleutbildning av samhällsplanerare och dels under senare år med planeringsforskning, är det svårt att tydligt ange gränserna för vad kulturgeografen Castensson och vad sociologen Thelander bidragit med. De många årens samarbete och idéutbyte har gjort gränserna flytande. I analyser av mark- och vattenkonflikter finner vi sociologens teoretiska analysinstrument i det andra kapitlet om sociala konflikters dynamik. Kulturgeografens metodiska redskap i forskningen kommer till tydligt uttryck i rapportens tredje kapitel om Konfliktutvecklingen i Vombsjöområdet fram till idag. De övriga kapitlen är gemensamma produkter där idéer, teorier och metoder från kulturgeografi och sociologi integrerats till nya analysmöjligheter för samhällsplanering i teori och praktik.

"Arenan" för vårt forskningsarbete har varit på ämnesneutral mark vid institutionen för teknisk vattenresurslära, Lunds tekniska högskola. Under de tre år vi varit verksamma där har forskarkollegor i vattenresursplanering tvingat oss att åtminstone försöka ge tydliga svar på frågor och undringar. Vi tackar dem för deras insatser och beredvillighet att konfronteras med vår envishet; Krister Hjalte, nationalekonomiska institutionen, Thomas Hjerling, institutionen för teknisk vattenresurslära, Peder Hjorth, institutionen för teknisk vattenresurslära, Ingvar Lundquist, limnologiska institutionen och Leif Martins, kulturgeografiska institutionen.

För den praktiska nytta forskningsresultaten syftar till har erhållits värdefulla synpunkter från medlemmarna i vår referensgrupp, naturvårdsdirektör Tryggve Dackman, Länsstyrelsen i Malmöhus län, t f professor Malin Falkenmark, Hydrologikommittén samt kanslichef Bo Nüman, Sjöbo kommun.

Ingrid Lundahl har varit projekthandläggare vid Statens råd för byggnadsforskning, som svarat för finansieringen (proj nr 790128-4).

Kerstin Krahnert vid institutionen för teknisk vattenresursslära har tjänstvilligt bistått med utskriften av våra manus.

Lund i oktober 1981

Reinhold Castensson

Anna-Lisa Thelander

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING	7
I. VOMBSJÖOMRÅDET SOM KONFLIKTARENA	13
II. SOCIALA KONFLIKTERS DYNAMIK	19
1 Problemen förändras	19
2 Strukturella förändringar i samhälls- organisationen	22
3 Sammanfattning	30
III. KONFLIKTUTVECKLINGEN I VOMBSJÖOMRÅDET	
FRAM TILL IDAG	31
1 Inledning	31
2 Vombsjöområdet	31
2.1 Exploateringshistorien i korthet	32
2.2 Vombsjöns gällande vattenhus- hållningsregler	40
3 Sammanfattning	44
IV. DAGENS AKTÖRER OCH DERAS RESURSANSPRÅK	
PÅ FRAMTIDEN FÖR VOMBSJÖOMRÅDET	47
1 Inledning	47
2 Nutida problembild i Vombsjöområdet	50
3 Anspråk på framtida utnyttjande av mark och vatten	57
4 Aktörernas behov av styrinstrument på vattenresursplanering	62
5 Aktörernas inflytandekanaler i plane- rings- och beslutsprocessen	67
V. FRAMTIDA KONFLIKTER I VOMBSJÖOMRÅDET	71
1 Inledning	71
2 Aktörsuppsättning och konfliktutveckling i Vombsjöområdet	71
3 Aktörernas makt och inflytande	77
4 Juridisk och planmässig vattenresurs- fördelning	79
VI. LITTERATUREREFERENSER	83

SAMMANFATTNING

Inom samhällsplaneringen idag saknas på flera områden metodik att analysera och belysa både komplexitet och handlingslinjer i planeringsfrågor. Konflikter kring planeringsproblem där flera aktörer har olika åsikter är definitivt ett sådant område.

Planeringsfrågor hanteras inom ramarna för den kommunala demokratiprocessen. Här förutsättes att olika åsikter kan göra sig hörda genom information, utställningar och remissförfarande som underlag för beslut. Samtidigt kan vi inte minst genom erfarenhet notera att opinioner i planeringsfrågor ofta går tvärs över politiska parti-gränser. Partsintressen fångas upp av redan existerande organisationer. Nya sammanslutningar kan bildas för ett bestämt syfte i en planeringsfråga. Sällan kan sådana sektors- eller partsintressen hanteras inom den organisatoriska ramen för planeringsprocessen idag. Problemen får ofta lösas först efter fattade beslut genom överklagande, besvär eller demonstrationer som namninsamlingar, strejker etc.

Målsättningen med forskningsprojektet "Samordnad regional planering - vattenresursplanering och vattenförsörjning", vilket finansierats av Byggforskningsrådet, är att utveckla en metodik för analyser av problem där stora intressekonflikter mellan aktörer gör sig gällande. Studieobjekt är Vombsjöområdet i sydvästra Skåne. Skilda aktörer ställer här olika krav på utnyttjandet av sjöområdet för bland annat yrkesfiske, vattenavledning, friluftsområde, intensivt jordbruksområde och bevarande av unika fågellokalerna. Metodiken som utvecklas är allmängiltig, dvs den skulle lika gärna kunna användas för analyser av konflikter kring lokalisering av en skola, servicehus eller barnstuga.

I delrapporten "Vattenresursplanering och administrativa nätverk" visas på att många planeringsproblem inte faller inom entydiga förvaltningsgränser. På samhällsproblem kan anläggas sociala, tekniska eller administrativa synpunkter. Den kommunala planeringsorganisationen däremot är uppbyggd kring sektorsvisa ansvarsområden. Detta leder till svårigheter när övergripande planeringsfrågor skall hanteras. Arbetsprocessen blir förlängd i tid, beslut skall fattas i flera nämnder, ansvarsfördelningen kan bli splittrad. I rapporten analyseras de typer av organisatoriska problem som följer med arbetsorganisationens uppbyggnad. Här görs en jämförelse mellan problem i olika typer av organisationer.

I delrapporten "Medborgarmedverkan i planeringen av Kävlingeåns vattenresurser. Förutsättningar - teorier - metoder", är utgångspunkten att förslaget till ny plan- och bygglag lägger ett större ansvar på kommunerna

att informera, aktivt stimulera till debatt och framförande av åsikter kring kommunala planeringsproblem.

Vilka människor skall informeras? Hur stimulerar man till debatt och åsiktsutbyte? När i planeringsprocessen skall medborgare informeras? Vilka intressegrupper är mera berörda än andra? Skall man använda samma informationsmetodik kring alla planeringsproblem? Detta är exempel på frågeställningar som belyses i forskningsrapporten.

Det första steget för att effektivisera medborgarmedverkan i planeringsprocessen är att klargöra syftet med den slutliga planen, nämligen ett inventerings-syfte, ett hushållningssyfte eller ett fördelningssyfte (figur 1).

Figur 1. Sammanfattning av alternativa syften med planen

Ambitionsnivå	Motiv	Åtgärder, anknytning till styrmedel
I Inventering	Policy-underlag	Finna lämpliga exploateringsobjekt
II Hushållning	Problemidentifiering	Klargöra aktörers anspråk/åsikter. Underlag för prioriteringar
III Fördelning	Effektivisering	Underlag för aktiv styrning efter effektivitetskriterier

Det andra steget är att den ambitionsnivå planen syftar till bör ha en motsvarighet i ambitionsnivå för ansträngningarna att informera allmänhet, aktivera till debatt (indirekt inflytande), direkt insamling av synpunkter

Figur 2. Samband mellan planens syfte och aktivitetsnivå i medborgarmedverkan

Medborgarmedverkan som	Planens syfte		
	Inventering	Hushållning	Fördelning
Informationsprocess	X	X	X
Inflytande- process	indirekt	X	X
	direkt	X	X
Beslutsprocess			X

genom undersökningar eller utvidgat remissförfarande (direkt inflytande), eller medborgardeltagande i beslutsprocesser (ex sakägare) (figur 2).

Ett särskilt problem är att identifiera olika medborgargrupper. I rapporten föreslås fyra tillvägagångssätt, nämligen

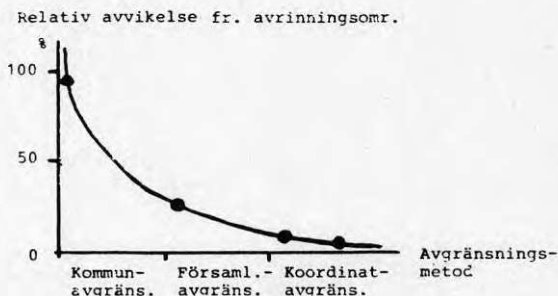
- geografisk lokalisering i förhållande till planeringsområdet, ex närboende, markägare,
- organiserade intressen, ex berörda näringslivsintressen, intresseföreningar, organiserade aktionsgrupper,
- oorganiserade intressen, dvs personer som berörs av planen genom att de exempelvis är cyklister, konsumenter av viss service, motionärer etc,
- demografiska karaktäristiska, ex ålder, småbarnshushåll.

I delrapporten "Mark/vattenkonflikter" presenteras metodik för att avgränsa områden för fysisk planering. Den grundläggande utgångspunkten är att den geografiska gränsdragningen dels är administrativt erkänd, dels finns beskriven i datatermer (statistiskt erkänd), samt att den går att addera till större geografiska områden. Tre avgränsningsmetoder uppfyller de givna kriterierna nämligen kommungränser, församlingsgränser och koordinatgränser. I figur 3a-b ges en sammanfattning av avgränsningsmetodernas för- och nackdelar.

Figur 3a Sammanfattning av för- och nackdelar med de redovisade metoderna

Avgränsningsmetod	Fördelar	Nackdelar
A. Kommungränser	God statistisk bas. Anknytning till annan planering	Låg areell precision
B. Församlingsgränser	God statistisk bas för detaljplanering	Måttlig areell precision
C. Koordinatgränser	Hög areell precision och flexibilitet för detaljplanering	Tekniska svårigheter vid samkörning med andra databaser

Figur 3b Samband avgränsningsmetod och precision

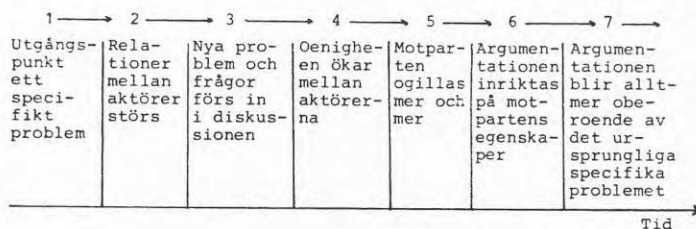

Den metodik som utvecklats i de tre presenterade delrapporterna har integrerats i slutrapporten "Vombsjöområdet. Arena för mark/vattenkonflikter". De krav som ställs på den teori och metodik som används för analyser av konflikter mellan aktörer i planeringsfrågor är att

- man skall med metoden kunna förutse intressekonflikter
- man skall kunna ange de betingelser som ökar respektive minskar motsättningarna
- metoden skall vara användbar för sammanhang med aktörer av så skilda slag som enskilda individer, grupper, organisationer, näringsidkare, partier och kommuner
- man skall kunna förklara samspelet mellan aktörerna i strategiska termer, som samverkan, allianser och motsättningar
- man skall kunna visa på de grundläggande faktorerna i åsiktsmotsättningar.

Ett slående drag i uppkomsten och utvecklingen av sociala konflikter är de likheter de visar upp, trots att bakomliggande orsaker och händelser kan vara helt olika. Sociala konflikter genererar sin egen dynamik, vilket leder till handlingsmönster som ibland kan ha mycket litet att göra med anledningen till kontroversen. De ursprungliga problemen genomgår stora förändringar i olika faser av konfliktutvecklingen, vilket visas i figur 4.

Figur 4 Konfliktens dynamik: problemförändringar

När aktörernas ståndpunkter polariseras faller ofta flera aspekter av planeringsproblemet bort. I den lösning mellan aktörer som uppstår formas lätt nya aktörer genom sammanslutningar, aktionsgrupper eller enskilda individer som driver "borttappade" specialfrågor. Ju längre tid konflikter om ett planeringsproblem pågår ju flera "medborgargrupper" kan vi identifiera som aktörer i skilda frågor kring planeringsproblemet. De skilda aktörernas möjligheter att göra vissa ståndpunkter gällande varierar med deras makt dvs.

- 1) kunskapen om planeringsproblemet
- 2) möjlighet och förmåga att använda inflytandekanaler
- 3) de ekonomiska intressen man företräder
- 4) den styrka man har genom antalet supportrar eller medlemmar

Den förenande relationen mellan aktörerna är deras aggression i tvisten om planerna för ett område. Däremot kan de olika aktörerna ha mycket olika status på de enskilda maktkomponenternas kunskap, inflytandekanaler, ekonomiska intressen och styrka.

Konfliktsituationen som sådan definieras just av att en eller flera aktörer befinner sig i statusinkongruens med avseende på maktkomponenterna. Som enskild aktör är man intresserad av att finna den eller de övriga aktörer som har en eller flera ståndpunkter gemensamma med den egna ståndpunkten för att kunna samarbeta och få större möjligheter (makt) att göra sin röst gällande. Det generella mönstret i konflikters dynamik leder till att antalet aktörer minskas genom allianser och samarbete. Aktörerna har direkt nytta av samarbete genom att man stärker sin position inför beslutssituationen. Det som ser ut att vara en konflikt mellan många aktörer och deras ståndpunkter visar sig vara en konflikt mellan ett fåtal aktörer och ett fåtal åtskiljande grundfrågor.

I studien av Vombsjöområdet kan vi genom en historisk analys av akterna i vattendomar följa hur konflikten om utnyttjandet av vattenresurserna trappas upp. Sexton skilda aktörer med olika makt kan vi identifiera i dagsläget. Genom intervjuer med var och en av dem kan vi dels följa problemutvecklingen och dels föra aktörerna till endera av tre huvudgrupper, nämligen,

- 1) aktörer med lokal förankring och ekonomiska intressen i Vombsjöområdet
- 2) aktörer med lokal förankring i Vombsjöområdet
- 3) aktörer som företräder regionala intressen i Vombsjöområdet.

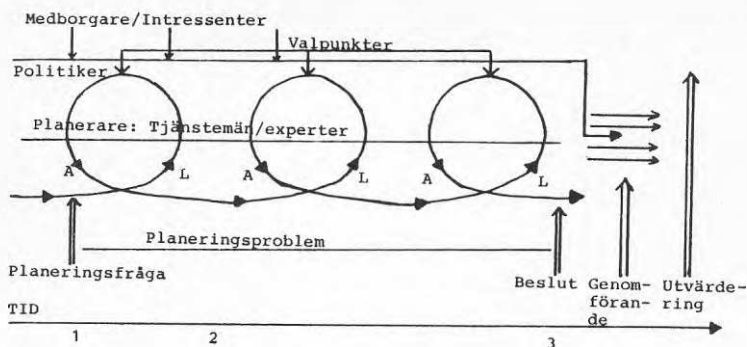
Genom indexberäkning kan vi få en uppfattning om makten olika alliansbildningar har i relation till olika förslag att lösa vattenutnyttjandet i Vombsjöområdet. Man kan med konfliktmetodiken göra en förutsägelse av vilka problemlösningar som är möjliga att genomföra med hänsyn till aktörernas makt, vilket kan vara ett kunskapsdokument inför både beslut och som avstamp för framtida planer för ett planeringsområde.

I. VOMBSJÖOMRÅDET SOM KONFLIKTARENA

Idag befinner vi oss ofta i den situationen att vi har mycket data över fenomen i vår omgivning. Bland naturresursdata kan vi via skilda databanker ta fram uppgifter över vattenflöde/sek i ett vattendrag, förorening mätt i skilda miljöpåverkande variabler. För markanvändningen i ett område kan vi via andra register sammanställa data om markanvändning, slag av gröda på odlad mark, avkastningsdata och ägare för att nämna några exempel. Bland socioekonomiska data hör det idag till det självklara dataunderlaget för all planering på kommunal nivå att man årligen förnyar sina data med avseende på befolkningsstorlek i delområden, befolkningens ålder och befolkningsförändringar. Vi har ofta tillräckligt med data för att kunna kontrollera vår omgivning sektorsvis, medan vi saknar redskap för att förstå, analysera sammanhanget och påverka utvecklingen av fenomen i omgivningen. Som förutsättning för planering med ett helhetsperspektiv på planeringsproblemen behöver vi en dynamisk teori som kan (Coleman 1974, Galtung 1964)

- förutse sannolika intressekonflikter
- ange betingelserna för tidsperioder med stora intresse motsättningar
- användas på skilda nivåer i den sociala organisationen. Den skall kunna vara användbar för att analysera intressekonflikter på individnivå, grupp- och organisationsnivå, regional och nationell nivå
- förklara interaktionen mellan aktörerna i strategiska termer, som samverkan, allianser och motsättningar

Ett första utkast till en dynamisk planeringsteori har vi tidigare presenterat som en sök-lärprocess för planering (figur I.1) (Thelander 1980).

Figur I.1 Planeringsprocessen som sök-lärprocess

Det beslut som fattas i planeringsprocessens inledningskede grundar sig på att en eller flera av aktörerna i planeringsprocessen uppfattar planeringsfrågan, som ett hot mot det egna intresseområdet. Planeringsfrågan blir ett planeringsproblem, ett balansproblem mellan aktörernas intressen och anspråk, genom att någons handlings- eller existensmöjligheter beskrivs på ett för den drabbade oacceptabelt sätt (Castensson 1980).

Det beslut om åtgärder som så småningom kommer att fattas blir sannolikt det alternativ som minst skadar de skilda intressenternas verksamheter och samtidigt förser var och en med acceptabel nytta. Beslutet har subjektiv rationalitet men inte nödvändigtvis objektiv rationalitet efter vetenskapliga kriterier.

För analysen av mark- och vattenkonflikter i Vombsjöområdet har vi den teoretiska utgångspunkten att ett antal aktörer, dvs kommuner, intresseorganisationer, näringsliv och oorganiserade individer har skilda intressen i områdets resursutnyttjande. Efter norsk förebild kan vi upprätta en översiktlig brukarmatris över Vombsjöområdet såsom i figur I.2 (jfr Vannresursförvaltning 1977). Vombsjöns vattenresurser är mest utnyttjade för aktiviteter som för med sig intensiv vattenpåverkan genom

Intresseområde	1 2 3 4			
	Hörby	Sjöbo kommun	Lund	Eslöv
1. Kommun Hörby	+	+	+	+
2. Sjöbo	+	+	+	+
3. Lund	0	0	0	0
4. Eslöv	0	0	0	0
5. Jordbruk	+	+	0	0
6. Yrkesfiske/fiskeodling	+	+	0	0
7. Fritidsfiske	+	+	0	0
8. Båtsport/båthamn	0	+	0	0
9. Bad	0	+	0	0
10. Landskapsestetik/Strövområde	+	+	0	0
11. Externa (vatten-avledn sen Mö kommun)	-	-	+	0
12. Rekreation (Länstyrelsen M)	+	+	+	0

	5	6	7	8	9	10	11	12
	Jordbruk	Yrkesfiske/fiskeodling	Fritidsfiske	Båtsport båthamn	Bad	Landskapsestetik/strövområde	Externa intressen avledning (Malmö kommun)	Externa intressen avledning (Länstyrelsen M)
1. Kommun Hörby	+	+	+	+	+	+	+	+
2. Sjöbo	+	+	+	+	+	+	+	+
3. Lund	0	0	0	0	0	0	0	0
4. Eslöv	0	0	0	0	0	0	0	0
5. Jordbruk	+	+	+	+	+	+	+	+
6. Yrkesfiske/fiskeodling	+	+	+	+	+	+	+	+
7. Fritidsfiske	+	+	+	+	+	+	+	+
8. Båtsport/båthamn	0	0	0	0	0	0	0	0
9. Bad	0	0	0	0	0	0	0	0
10. Landskapsestetik/Strövområde	+	+	+	+	+	+	+	+
11. Externa (vatten-avledn sen Mö kommun)	-	-	-	-	-	-	-	-
12. Rekreation (Länstyrelsen M)	+	+	+	+	+	+	+	+

- intressen i konflikt
 0 litet samband mellan intressen
 + samverkande intressen

Figur I.2 Brukarmatris över Vombsjöområdet

- 1) vattenreglering, som ger 2.5 meters nivåskillnad med svåra översvämningsperioder och perioder med torrläggning av stränder. Påverkan på strandvegetationen blir kraftig och under delar av året ger sjöstränderna ett oestetiskt intryck.
- 2) ett intensivt jordbruk, framförallt kring Vombsjöns tillflöden påverkar genom urlakning av jordbruksjordarna vattenkvalitén. Vombsjöns vatten är mycket näringsrikt, med en kraftig algproduktion. Bad är därför under delar av säsongen inte särskilt attraktivt.
- 3) Vombsjön och dess tillflöden är ett intensivt utnyttjat regionalt rekreationsområde, strövområde, sportfiskesjö och fritidshusområde. Störningar förekommer på växt- och djurliv, bland annat vid de våtmarker som är häckningslokaler för vadare och vid grunda vasstränder för gäddlek.

Den kvantitativa och kvalitativa vattenpåverkan som Vombsjön är utsatt för kan i vissa fall härledas till markpåverkan, och i andra fall orsaka svår markpåverkan, som visas i figur I.3.

Påverkan på naturresursen			
Vattenpåverkan	Mark	Vatten	Mark o vatten
Kvantitativ	Strandvegetation	Vattenstånd, lekplatser för fisk	Översvämnning, torrläggning
Kvalitativ	Gödsling	Näringsförhållanden	Estetiska värden, fågelliv, växtliv

Figur I.3 Sambandet mellan mark- och vatten i Vombsjöområdet

Ur brukarmatrisen (figur I.2) över Vombsjöområdet kan vi vidare utläsa att intressen, som ligger inom kommunala eller regionala aktörers ansvarsområde har nära kanaler till den formella planeringsprocessen. De kan lättare göra sina intressen hörda och beaktade i planeringen. Sådana intressen rör vattenförsörjning, avloppsfrågor, kommunala fritidsbad. Externa intressen, som vattenförsörjningsfrågor i regionen, primära rekreationsområden, har även direkta kanaler till en formell planeringsprocess genom regionala eller statliga myndigheters ansvarsområden. Övriga intressen och anspråk däremot kommer oftast in i planeringsprocessen på ett senare stadium, antingen genom utvidgat remissförfarande eller inlämnade synpunkter på utställda planförslag. Påverkan på planen blir med nödvändighet liten, eftersom genomförandeperioden i allmänhet ligger ganska nära i tiden. Planeringsprocessen är inordnad i en mekanistiskt fungerande organisation, där lagar och normer som reglerar planeringsrutiner är väl inarbetade (Castenson-Thelander 1980). Diskussioner med aktörer, vars intressen faller utanför planeringsorganisationens ansvarsområde, kommer därför ofta sent in i bilden. De kan i extrema fall vara en eftergift med hänsyn till demokratiprinciper. Under de senaste femton åren har det för många aktörer varit effektivare att ge uttryck åt sina intressen genom protestaktioner av skilda slag som namninsamlingar, bilda aktionsgrupper, demonstrationer, hungerstrejker etc. Både svensk och internationell utveckling på planeringsområdet talar för att man når en bättre beslutsekonomi genom att försöka nå ett samspel med alla aktörer, som formulerar anspråk på ett naturområdes resursutnyttjande redan tidigt i planeringsprocessen.

Konfliktsituationen i Vombsjöområdet är resultatet av en historisk process. De åtgärder och rättigheter/skyldigheter för aktörer i området som formulerades i 1949 års vattendom, representerar en högst temporär lösning av den då rådande konfliktsituationen, även om man än idag från vissa aktörers sida handlar som om vattendomen och de följddomar

som senare lagfästs, även kan lösa dagens konflikter i området. I en dynamisk teori bör vi i stället utgå ifrån att åtgärder utifrån 1949 års vattendom löser vissa konflikter, men samtidigt för med sig konsekvenser som gör att nya aktörers handlings- och existensmöjligheter beskär, dvs ger upphov till nya motsättningar och konflikter.

"These forms make aggression negative and problematic, a cause of concern and prevention. But one can also turn the coin and look at the other face: aggression as the driving force in history, as the motivational energy that moves mountains" (Galtung 1964)

Åtgärder som löser alla problem är tautologier i förändringsteori. Förändring, utveckling, planering måste ta sin utgångspunkt i att motsättningar, protester och konflikter är hälsotecken, drivkrafter för att åstadkomma mera ändamålsenliga lösningar vid varje tidpunkt. Vi bör därför "föra bok" över förändringar i resursutnyttjande över tid, dvs göra diakrona analyser (exempelvis mark/vattenräkenskaper).

Vi kan sammanfatta forskningsproblemen kring Vombsjöområdet som arena för mark- och vattenkonflikter sålunda:

- förhållandena kring naturresursutnyttjandet är komplicerade.
- aktörernas ansvarsområde i planeringsprocessen är dels formellt väl tillgodosedda på kommunal nivå, regional nivå, och på statlig nivå, dels informellt och marginellt för övriga aktörer vare sig de är organiserade eller oorganiserade.
- området har en historia som konfliktområde och områdets framtida resursutnyttjande är under förändring.

II. SOCIALA KONFLIKTERS DYNAMIK

Ett slående drag i uppkomsten och utvecklingen av sociala konflikter är de likheter de visar upp, trots att bakomliggande orsaker och händelser kan vara helt olika. Sociala konflikter genererar sin egen dynamik, vilket leder till handlingsmönster som ibland kan ha mycket lite att göra med anledningen till kontroversen. Sociala konflikter genererar dock inte generellt sitt eget förlopp. Tvärtom så kan förloppet både brytas och förändras antingen genom medveten påverkan eller genom att andra samhällsfaktorer kommer in i bilden (Coleman 1957).

II.1 Problemen förändras

De ursprungliga problemen genomgår ofta stora förändringar under en konfliktutveckling. Vi kan peka på tre grundläggande typer av förändring.

Specifika problem blir generella. När det existerar stora skillnader i värderingar kring ett planeringsområde inträffar ofta en förändring av planeringsproblemet från ett specifikt problem (vattenförsörjning för befolkningen i Malmö) till ett mera omfattande planeringsproblem (naturvård, näringsliv etc inkluderades). I Vombsjöområdet har vi idag stora skillnader i värderingar kring utnyttjandet av naturresurserna mellan aktörer som företräder Malmö kommun, Sjöbo kommun, yrkesfiskare, jordbrukare, fritidshusägare, fältbiologer för att nämna några. Aktörerna har dessutom olika makt och inflytande för att påverka planeringen i området. Flera amerikanska undersökningar visar att ju större skillnad i inflytande och makt det är mellan aktörerna ju mera generell tenderar konflikten att bli (Coleman 1957). Planeringskonflikter i specifika frågor som kan lösas genom överenskommelse och samarbete mellan ett fåtal likställda parter bibehåller lättare sin specifika karaktär. Avtal mellan kommunala myndigheter om skolskjutslinjer kan vara ett exempel på specifika planeringsproblem som bibehåller sin specifika karaktär.

Nya problemställningar. En annan vanlig förändring av ett planeringsproblem är att nya och ibland helt skilda frågor kan komma in i planeringssammanhanget. Avledning av vatten för vattenförsörjning i en tätort blir ett naturresursproblem eller ett sysselsättningsproblem.

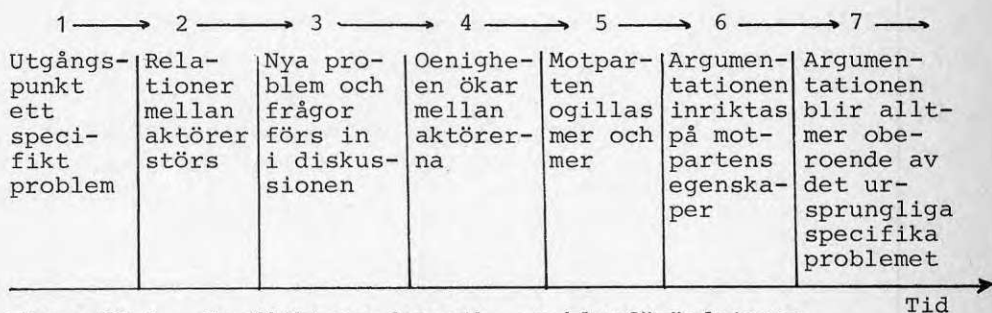
Vi kan urskilja två utvecklingslinjer av nya problemställningar. Den ena är mer eller mindre slumpmässig, dvs ett nytt problem tas upp till behandling när parterna ändå skall sammanträffa. Ju bättre aktörerna känner till varandras värderingar och ju stabilare samarbetssituationen är, ju större är sannolikheten att man tar upp nya eller flera planeringsproblem samtidigt.

Den andra utvecklingslinjen är av strategisk karaktär. Nya frågeställningar kan tjäna syftet att påverka motståndaren och konsolidera de egna leden för att finna nya sympatisörer. Politiska konflikter följer ofta ett sådant mönster. Även sociala konflikter har samma utvecklingsdrag. Varje sida försöker öka sin styrka och vinna nya anhängare genom att föra fram så många följdproblem som möjligt till en ursprunglig frågeställning. Båda funktionerna - att öka sammanhållningen i de egna leden och att vinna nya medlemmar - är viktiga funktioner för att öka engagementet för planeringsproblem, respektive att finna allianspartner i konfliktsituationen. Genom allianser reduceras antalet relationer mellan aktörer. Beslut om planer och åtgärder blir lättare att fatta när variationsvidden mellan aktörernas ståndpunkter minskar.

Oenighet blir antagonism. En tredje förändring av problemen i en konflikt är att oenigheten mellan parterna utvecklas till antagonism. En tvist kan plötsligt drabbas av ryktes-spridning och snabbt utvecklas till öppen fientlighet. Detta är en av de väsentligare dragen i självgenereringen av en konflikt. När fientlighet en gång uppstått underhålls lätt konflikten och överförs till frågor som inte behöver ha någon anknytning till den ursprungliga tvisten. En gång i opposition mot ett beslut generaliseras lätt till alltid i protest.

En förklaring till den utvecklingen ligger i att vi samverkar med personer och grupper vi känner till i vissa avseenden (Simmel 1978, Merton 1961, Coser 1956). Så länge vi är oeniga med en del av motpartens värderingar är vi tveksamma i inställningen till parten. Samspelet mellan aktörerna leder till att nya frågeställningar tas upp och oenigheten växer. Eftersom motpartens värderingar och åsikter ger en totalbild av personen eller gruppen, blir inställningen alltmera negativ. När direkt antagonism en gång uppkommit leder den lätt över i offentliga attacker. Många aktionsgrupper med anknytning till miljö- och naturresursfrågor har drabbats av denna process och i förklenande mening givits epitet som "gröna vågare". Den ursprungliga sakfrågan blir inte längre debatterad, utan argumenten inriktas direkt på att förringa motpartens trovärdighet.

Dynamiken i förändringen av de ursprungliga problemen i en konflikt kan sammanfattas i ett antal faser (figur II.1). Samma förändringar inträffar oberoende av om aktörerna finns inom den politiska processen (ex partier) eller representerar skilda sektorer av samhällsorganisationen.

Figur II.1 Konfliktens dynamik: problemförändringar

Problemförändringar är emellertid enbart en typ av förändring i konflikters dynamik. Samtidigt sker förändringar inom och mellan aktörer i samhället. Nya organisationer eller grupper bildas, andra samarbetar kring specifika problem. Strukturen i samhällsorganisationen påverkas.

II.2 Strukturella förändringar i samhällsorganisationen

När oenighet uppstår mellan aktörer kring en planeringsfråga polariseras ståndpunkterna mellan parterna. Under polariseringen av ståndpunkter faller ofta flera aspekter på planeringsproblemet bort. De etablerade aktörerna, antingen de är politiska partier, myndigheter eller intresseorganisationer, tenderar att alltmåra driva ett fåtal aspekter på problemet. I den låsning mellan aktörer som nu uppstått formeras lätt nya aktörer, sammanslutningar, grupper och individer kring "borttappade" specialfrågor. Sålunda är till exempel kommunala planeringsproblem i initialfasen av en planeringsprocess ofta instrumentellt formulerade, dvs de uttrycker de samhälleliga behoven i operationella termer; vattenbehov/dygn och person, barntillsynsplatser/årskull förskolebarn, etc. Ståndpunkterna mellan aktörerna på den kommunala arenan kommer snabbt att kopplas till lokaliseringsfrågor och finansieringsfrågor. Helhetsfrågor och speciella delfrågor kan i sådana förlopp fångas upp av andra aktörer, enskilda individer, föreningar, grupper eller till och med nya grupper. Till planeringsproblemet sällar sig en rad nya aktörer av skilda slag. Aktörernas makt skiljer sig med avseende på variablerna.

- 1) Kunskap om planeringsproblemet
- 2) Närhet till inflytande på problemets lösning
- 3) Ekonomiska intressen.
- 4) Styrka-antalet supportrar, medlemmar

Den förenande relationen mellan aktörerna är deras aggression i tvisten om planerna för ett område.

Vi kan definiera aggression som en vilja att åstadkomma en förändring, även mot andras vilja. (Galtung 1964). Aggressionssituationen måste skiljas från konfliktsituationen, som inträder först när någons handlings- eller existensmöjligheter beskårs på ett för den drabbade oacceptabelt sätt. I vår dynamiska konfliktteori föregår aggressionssituationen den öppna konfliktsituationen. Johan Galtung menar därför att aggressionssituationen intar en nyckelroll i analysen av konflikters dynamik.

"Agression in this sense is pervasive, important and catastrophic, with modern technology as a multiplier. It should be studied at its roots, at the very points where it emerges (Galtung 1964).

I analysen av mark- och vattenkonflikter i Vombsjöområdet identifierar vi därför alla aktörer med hjälp av variablerna: aktörernas geografiska anknytning till området, aktören som organisation eller grupp, aktören som oorganiserad brukare av naturresurser i området genom demografiska variabler eller konsumentkaraktäristika (Thelander 1980). Nästa steg blir att bestämma aktörernas makt utifrån följande fyra variabler:

- 1) kunskap: genom registerdata och/eller intervjudata om sakkunskap.
- 2) närhet till inflytande: genom position i planeringsprocessen, sakägare, deltagare, remissinstans, hörd part, insändareartikel i massmedia.
- 3) ekonomiska intressen: genom försörjning och inkomst i området eller av arbete i planeringsprocessen.
- 4) styrka: genom medlemsantal, antal politiska röster, namnlistor.

En aktör befinner sig i statuskongruens när alla de fyra variablernas värden är toppvärden ($T_1 T_2 T_3 T_4$) eller låga värden ($L_1 L_2 L_3 L_4$) eller mellanvärden ($M_1 M_2 M_3 M_4$). Sannolikheten är stor att statuskongruenta aktörer inte är särskilt intresserade av planeringsproblemet om aktören befinner sig i M- och L-positioner. De flesta människor, vilka ofta ligger på statusnivån M-L i förhållande till planeringsproblem förhåller sig också ofta passiva och ointresserade. För aktören i T-position ligger det sannolika handlingsmönstret i att nå en överenskommelse i specifika problem och förkorta tiden för planeringsprocessen. För specifika planeringsproblem finns dessutom ofta lagar, normer eller prejudicerande fall att sanktionera ett åt-

gårdsförslag med. Aktörernas maktfaktor är mera solid i specifika problem, vilket leder till att referenser till lagrum ofta får utgöra sanktion för innehållet i ett beslut

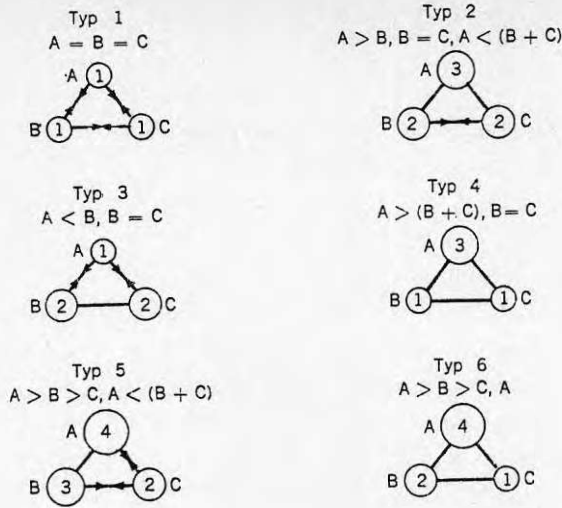
Konfliktsituationer definieras av att en eller flera av aktörerna befinner sig i statusinkongruens.

Aktionsgrupper i miljöfrågor befinner sig ofta i statusinkongruens. De har god sakkunskap, ringa inflytande i planprocesser, inga ekonomiska intressen i planeringsprocessen och ganska många medlemmar ($T_1 L_2 L_3 M_4$) (jfr Gidlund 1980). Friluftsmänniskan är i statusinkongruens ($M_1 L_2 L_3 T_4$) eller näringsidkaren ($T_1 M_2 T_3 L_4$) i det glest befolkade Vombsjöområdet.

Agressioner och konflikter inträffar i situationer när statusinkongruens föreligger hos en eller flera aktörer. Konflikten kan i extrema fall utmynna i öppen fientlighet, brottslighet etc. Det vanligare förändringsförloppet i konfliktens dynamik leder till att antalet aktörer minskas genom allianser och samarbete mellan aktörer.

Om vi utgår från socialpsykologisk teori så kan vi formulera den generella hypotesen att samarbete mellan parter uppstår om de var för sig har nytta av samarbetet i den situation de befinner sig. (Cuzzort R P 1969).

Theodore Caplow (Cuzzort 1969) har i en rad studier med utgångspunkt från Georg Simmels klassiska teori om alliansbildning i tre-personsgrupper, fått stöd för hypotesens giltighet. Även senare replikationer av undersökningarna har givit samma resultat. Vi kan i överensstämmelse med Caplows undersökningar reducera antalet typfall av alliansbildningar till sju stycken (figur II.2). Siffrorna markerar parternas teoretiska makt och pilarna indikerar riktningen på de förväntade alliansbildningarna. I tabell II.1 visas utfallet av koalitionerna i en experimentell situation.

Figur II.2 Förväntade koalitioner i triader grundad på parternas uppfattning om maktdistributionen

Tabell II.1 Koalitionsbildningar i triader med olika maktstruktur (Cuzzort 1969)

Allierade	Typ 1 (1-1-1)	Typ 2 (3-2-2)	Typ 3 (1-2-2)	Typ 4 (3-1-1)	Typ 5 (4-3-2)	Typ 6 ¹⁾ (4-2-1)
AB	33*	13	24*	11	9	9
AC	17*	12	40*	10	20*	13
BC	30*	64*	15	7	59*	8
Ingen koalition	10	1	11	62*	2	60*
Antal spel	90	90	90	90	90	90

1) Asterix * markerar de allianser som enligt hypotesen skall utfalla oftast

För aktörerna på Vombsjöområdet arena definieras deras totala makt i koalitionsteorin genom summan av deras värde på variablerna kunskap, närhet till inflytande, ekonomiska intressen och styrka (jfr s 22-23). Vi kan uttrycka aktörernas

intressen och teoretiska makt enligt förteckningen i tabell II.2.

Sexton skilda typer av aktörer med anspråk och intressen i Vombsjöområdet kan urskiljas.

- Sju av aktörerna (nummer 1-7) har på olika nivåer direkt hand om planeringen i området. Samtliga har egen sakkunnig personal eller tillgång till sådan kunskap för Vombsjöområdet. Samtliga dessa aktörer har stora möjligheter till inflytande på planeringen av området. Enbart Malmö kommun har direkt ekonomiska intressen i området genom stora investeringar i vattenverk och fritidsanläggningar. Styrkan skiljer sig mellan aktörerna. Sjöbo och Hörby kommuner är befolkningsmässigt små kommuner, med stora naturresurser inom sina gränser. Lunds och Eslövs kommuner är befolkningsmässigt större med måttliga intressen i just Vombsjöområdet. Malmö kommun och Länsstyrelsen däremot har stora anspråk i området och representerar också en stor befolkning.
- Två aktörer (nummer 8-9) representerar näringslivet i Vombsjöområdet, yrkesfiske, fiskodling och jordbruk. Gemensamt för de båda aktörerna är att de har stor sakkunskap i områdets mark- och vattenproblem, var och en inom sin sektor. De är sakägare och hörs normalt om planer för utvecklingen i området, dvs de har möjlighet till inflytande i planeringsprocessen. Aktörerna har sin försörjning i området och direkta ekonomiska intressen i utveckling av och förändringar i resursutnyttjande. Näringslivsaktörerna är till antalet få, deras numerära styrka är alltså liten.
- Tre aktörer (nummer 14-16) har egna föreningar eller organisationer med verksamhet i området. Aktörerna har kunskap och erfarenhet om mark- och vattenfrågor i området inom sina verksamhetsområden. De kan, som organisationer, utöva inflytande på planeringsprocessen genom remisskrivande, inlagor i samband med utställningar etc.

Tabell II.2 Aktörernas teoretiska makt i Vombsjöområdet

Makt¹⁾

Aktör	Anspråk	Kunskap	Närhet	Ek intr	Styrka
1 Sjöbo kommun	Bad, markplanering, vattenkvantitet, vattenkvalitet	T ₁	T ₂	L ₃	M ₄
2 Hörby kommun	Markplanering	M ₁	T ₂	L ₃	M ₄
3 Lunds kommun	Markplanering	M ₁	T ₂	L ₃	M ₄
4 Eslöv kommun	Markplanering	M ₁	T ₂	L ₃	M ₄
5 Malmö kommun: tekn nämnd	Vattenförsörjning	T ₁	T ₂	T ₃	T ₄
6 Malmö kommun: fritidsnämnd	Rekreation: fiske, båthamn, strövområde	T ₁	T ₂	T ₃	T ₄
7 Länsstyrelsen M-län	Regional rekreation: strövområde, vandringsleder	T ₁	T ₂	L ₃	T ₄
8 Yrkesfiskare	Näringsliv: Vattenkvalitet och -kvantitet	T ₁	M ₂	T ₃	L ₄
9 Jordbrukare	Näringsliv: Vattenkvantitet	T ₁	M ₂	T ₃	L ₄
10 Fritidsfiskare	Vattenkvalitet och -kvantitet	M ₁	L ₂	L ₃	M ₄
11 Båtagare	Vattenkvantitet	M ₁	L ₂	L ₃	M ₄
12 Friluftsfolk	Naturupplevelser: Vatten- och markestetik	L ₁	L ₂	L ₃	M ₄
13 Närboende människor	Naturupplevelser: Vatten- och markestetik, rekreation	M ₁	M ₂	L ₃	M ₄
14 Fritidshusägare	Mark- och vattenplanering	M ₁	M ₂	M ₃	L ₄
15 Fältbiologer	Naturvård: Mark-vattenkvalitet/kvantitet	T ₁	M ₂	L ₃	M ₄
16 Hembygdsförening	Naturvård: Mark-vattenkvalitet/kvantitet	M ₁	M ₂	L ₃	M ₄

1) Makt = summan av aktörernas status på variablerna kunskap, närhet till inflytande, ekonomiska intressen, antal medlemmar.

Initiativet till påverkan måste oftast när det gäller denna typen av organisationer komma från dem själva (jfr Häggroth 1975). Det innebär att möjligheten att utöva inflytande och föra fram synpunkter i allmänhet kommer in sent i planeringsprocessen. Dessa båda typer av aktörer har sällan ekonomiska intressen i området, men representerar i styrka ett ganska stort antal människor.

- Fyra av aktörerna i Vombsjöområdet tillhör gruppen oorganiserade konsumenter av områdets naturresurser (nummer 10-13). Dessa aktörerna har anspråk på mark och vatten i området både i kvantitativa och kvalitativa avseenden, men de har oftast liten till måttlig sakkunskap om naturresursförhållanden i området. De har ringa möjlighet till inflytande i planeringsprocessen. I de fall där dessa aktörer mobiliserar sker det ofta mycket sent i planeringsprocessen i aktionsformer genom namninsamlingar, demonstrationer, uppvaktningar, debatter etc. Dessa aktörer kan identifieras på ett tidigare stadium i planeringsprocessen med olika metoder för medborgarmedverkan (Thelander 1980). Oftast har dessa aktörer inga ekonomiska intressen i området, men representerar tillsammans många människor.

Vi kan konstatera att det ursprungligen specifika vattenavledningsanspråket från Malmö kommun i Vombsjöområdet skulle kunna hanteras på mellankommunal, regional och statlig nivå, med hörande av sakägare. Över tid utvecklas planeringsproblemet till ett naturresursproblem av ansenlig omfattning genom att ett stort antal nya aktörer formulerar sina anspråk på användningen av områdets naturresurser.

"Ju flera kockar, desto sämre soppa". Ju flera aktörer med anspråk på användningen av ett naturområde desto svårare att fatta beslut och desto vagare beslutsinnehåll, vore kanske en analogi i planeringssammanhang. Att erfarenheten på många håll kan formuleras så hänger samman med att vi saknat sociala teorier och metoder för att hantera svåra konfliktsituationer. I vår dynamiska planeringsteori skall vi utgå ifrån

- att varje identifierbar aktör innebär att planeringsprocessen tillförs sakkunskap
- att varje aktör tillför planeringsprocessen en mera representativ förankring bland medborgare
- att varje aktör söker nå en acceptabel lösning utifrån det anspråk han representerar
- att varje aktör söker allianspartners som kan väga upp svagheter i egen makt
- att det vid varje delbeslut utkristalliseras ett fåtal tvistefrågor där de många aktörerna funnit samarbetspartners så att det slutliga beslutet oftast blir en tvist mellan två eller tre sidor (dyad eller triad)
- att framtida anspråk i konflikt kan förutsägas med hänsyn till nutida naturresursutnyttjande och aktörernas uttalanden om sina förväntade framtida behov

I planeringsprocessens dynamik om Vombsjöområdets mark- och vattenresurser ligger att de sexton aktörerna kommer, om vi konfronterar dem med varandra, att agera tillsammans genom gemensamma målformuleringar, gemensamma eller likalydande remisser, gemensamma debatter, gemensamma demonstrationer etc. Av 16 aktörer med många alliansmöjligheter kan den totala egenskapsrymden aktörer i konflikt att reduceras till en trepartsrelation (figur II.3). Samtidigt representerar varje koalitation inför beslutssituationen både en bredare sakkunskap och en bredare allmänhet.

Figur II.3 Exempel på en reduktion av aktörsintressen, inför en beslutssituation

II.3 Sammanfattning

Med den dynamiska konfliktteori vi försökt utveckla kommer vi med Vombsjöområdet som arena för mark- och vattenkonflikter belysa följande hypoteser:

- Den historiska utvecklingen av Vombsjöområdet som ett konfliktområde inleds med ett specifikt planeringsproblem, vattenförsörjning, utvecklas till ett generellt naturresursproblem. Samhällsorganisationen kring planeringsområdet förändras från att ha varit huvudsakligen en mellankommunal och regional angelägenhet till att bli en fråga för ett flertal aktörer. Nya delproblem fångas upp av föreningar, organisationer och mera tillfälliga opinioner.
- Den framtida konfliktutvecklingen ges ett innehåll och ett preliminärt tidsförlopp genom att de identifierbara aktörernas subjektiva uppfattning om sina framtida behov och anspråk analyseras i relation till det möjliga utnyttjandet av Vombsjöområdets mark- och vattenresurser.

III. KONFLIKTUTVECKLINGEN I VOMBSJÖOMRÅDET FRAM TILL IDAG

III.1 Inledning

Inom Kävlingeåns avrinningsområde har identifierats ett område, Vombsjöområdet, med uttalade mark-vatten-konflikter till följd av ändrad vattenhushållning (Castensson 1980). I detta avsnitt beskrivs Vombsjöområdet ur ett historiskt-geografiskt perspektiv. Syftet med den beskrivningen är att empiriskt belysa underlag för en analys av konfliktmönstren och att identifiera berörda aktörer. Ingångarna för identifiering av aktörerna är dels markanvändningsförhållandena och dels den administrativa och rättsliga överbyggnad som reglerar markens och vattnets användning.

III.2 Vombsjöområdet

Vombsjön är den största sjön inom Kävlingeåns avrinningsområde. Den är centralt belägen i avrinningsområdet. Den utgör därmed det viktigaste vattenmagasinet. Totalt omfattar sjön 12,4 km² med en strandlängd om 14 km. Största djupet i sjön är 16 m vid vattenstånd 20,9 m ö h. Medeldjupet är cirka 6 m. Strand- och bottenprofilen är flack. Sjön kan karakteriseras som en typisk slättsjö med hög näringsomsättning och hög produktivitet.

Vombsjön och dess omgivningar är idag attraktiva områden för det rörliga friluftslivet och för fritidsfisket. Dessa aktiviteter står dock i vissa avseenden i motsatsförhållande till jord- och skogsbruket. (Länsstyrelsen i M-län 1980).

Marken kring sjön används uteslutande till jord- och skogsbruk. Markägarstrukturen är samlad. 55 % av sjön tillhör fideikommisset Övedskloster, 40 % ägs av Malmö kommun och återstående 5 % av enskilda markägare. Malmö kommun bedriver på sin mark söder om sjön skogsbruk. Det är ursprungligen skyddsplanteringar med tallskog för att binda flygsandsfält.

Den norra delen tillhör fideikommisset. Den delen präglas av ett sällsynt väl hävdad kulturlandskap med blandskog, öppna betesängar, åkermark.

III.2.1 Exploateringshistorien i korthet

Vombsjön har ända fram till 1940-talet undgått de under 1800-talet så vanliga sjösänkingsföretagen. Att något sådant företag inte kommit till stånd får tillskrivas det förhållandet att fram till 1939 ägdes all omgivande mark av fideikommissarien på Övedskloster. Mark- och vattenanvändningen reglerades fram till dess av en vilja - eller av en aktör.

Jordbrukets anspråk

Detta dominansförhållande började brytas upp under 1930-talets senare del. Markägarna nedströms och kring Vombsjön hade under 1930-talet bildat Kävlingeåns vattenavledningsföretag. Företaget hade till ändamål att genom rensning och muddring av ån förbättra jordbruksbetingelserna på de vattensjuka strandängarna. Totalt omfattade företaget 902 ha åker, 1.942 ha äng nedströms Vombsjön och 42 ha åker och 201 ha äng kring sjön. För att kunna balansera till- och avrinning behövde man Vombsjön som magasin.

1937 erhöll företaget Söderbygdens vattendomstols tillstånd att på en sträcka av 27 km från Vombsjön till Örtofta rensa och rätta Kävlingeån. Dessutom fick man tillstånd att vid Vombsjöns utlopp anlägga en regleringsdamm. Avsikten var att vårflödet magasineras i sjön till en höjd av + 18.80 cm som successivt avtappades under sommarhalvåret till en lågvattennivå på + 18.10 m. Denna nivå motsvarade ungefär 1 m lägre vattenstånd än det tidigare naturliga lågvattenståndet. (Jerdén et al 1951). Regleringen skulle handhas så att lågvattenföringen inte underskred 500 l/s. 1945 var rensningsarbetena i flodfåran färdiga.

Tätorternas anspråk

Redan 1927 hade vattenverkschefen för Malmö stad gjort sonderingar i syfte att undersöka Vombsjöns lämplighet som vattentäkt för staden. Det formella beslutet att starta systematiska undersökningar togs av drätselkammaren 1936. Samma år påbörjades provborrningar för att utreda möjligheterna att anlägga ett vattenverk med konstgjord infiltration.

Provbörningar, provpumpningar, infiltrationsprov m m pågick under åren 1936-1939. Provens utfall var gynnsamma. Planerna på att vid Vombsjön anlägga ett vattenverk för Malmö stad tog därmed fastare form. Förhandlingar inleddes med Lunds stad om samutnyttjande. I avtal lades fast att Lund till Malmö skulle svara för 15 % av kapital- och driftskostnaderna.

1939 ansökte Malmö hos regeringen om att ur Vombsjön få "uppfordra och bortleda vatten till en myckenhet av intill 500 l/s i medeltal per år". Ett år senare villfors stadens begäran med villkoret att inom ett år pröva företaget vid vattendomstol. Prövningen skedde vid Söderbygdens vattendomstol.

1941 ansökte staden om att få uppföra pumpverk, intagsledning, regleringsdamm och att ur sjön få avleda 500 l/s. Tidigare (1937) hade Kävlingeåns vattenavledningsföretag fått tillstånd att uppföra en regleringsdamm, men den hade inte kommit till utförande. Anläggningen skulle uppföras på mark som staden ägde. 1939 hade staden av Övedsklosters fideikommiss köpt ett 3.300 ha stort markområde beläget söder om Vombsjön. Genom detta snillrika drag fick staden en dubbel sakägarroll i domstolsförhandlingen. Man var som vattenexploator kärande och som lokal markägare och fiskerättsinnehavare svarande i samma mål.

Någon konflikt förefaller inte ha rått mellan stadens avsikter och de lokala markägarnas avsikter såsom de kommit till uttryck i Avledningsföretaget. Snarast kan man tala om intressegemenskap. Jordbrukarna slapp svara för uppförande och skötsel av regleringsdammen och de blev genom det plane-

rade vattenverket av med en del av det överskottsvatten som besvärade jordbruket.

En deldom fälldes 1943. Domstolen hade inte tagit ställning till uttagets storlek utan meddelade först tillstånd för Malmö stad att uppföra regleringsdammen. Anläggningen skulle dock förses med en ålyngelledare. Eftersom vattenavledningsföretaget även hade båtnad av regleringsdammen tillerkändes staden 25.000 i den tidens penningvärde i ersättning från avledningsföretaget. Summan motsvarade 1/3 av anläggningskostnaden.

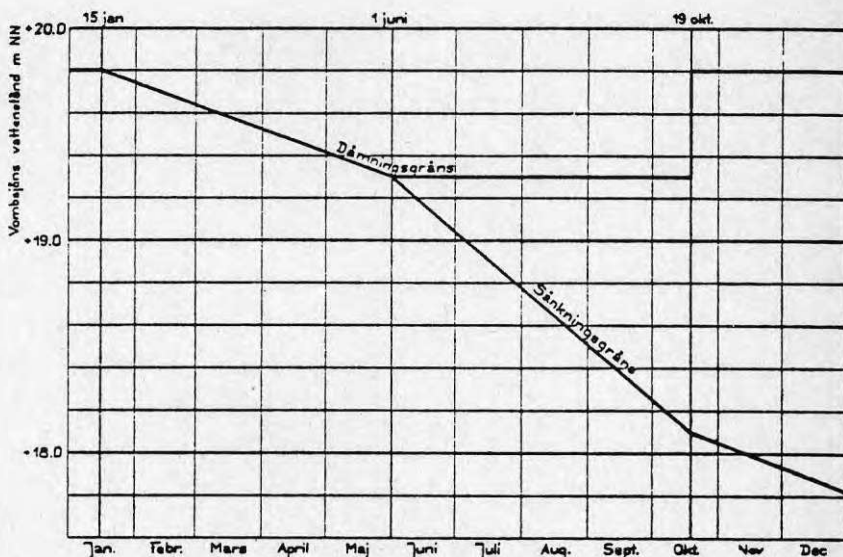
Deldomen överklagades dock av friherre H O Ramel ägare till Övedskloster. Han menade att om staden skulle ta vatten från sjön skulle det inte behövas någon regleringsdamm. För det uteblivna flödet nedströms sjön borde staden i stället ersätta fallägarna ekonomiskt för förlorad vattenkraft. Vattenöverdomstolen gick emellertid på underrättens linje och fastställde 1945 vattendomstolens utslag.

Därmed var det fritt fram för att börja anlägga regleringsdammen. Dammen kombinerades med vägbro. Den fick tre utskov om vardera 2,3 m bredd. Trösklarna låg på höjden + 17.00 m och övre kanten på + 21.10 m.

Fiskets intressen tillgodosågs i deldomen på så sätt att en ålyngelledare skulle anläggas i anslutning till regleringsdammen. Denna anordning var dock inte tillräcklig. Under 1940-talet och senare bedrev Svenska lax- och laxöringsföreningen u p a försök med uppfödning och utsättning av laxfiskar i Kävlingeån (Wolf 1946). Den utförda ålyngelledaren var inte tillräcklig för att svara mot vandringsfiskens krav. I en särskild överenskommelse 1949 med föreningen åtog sig Malmö stad att anlägga en laxtrappa i ett av utskoven. Överenskommelsen godkändes senare av vattendomstolen.

Först 1949 meddelade vattendomstolen slutdom. I domen fastställdes dels rättighet för Malmö stad att avleda i medeltal

500 l/s och dels vattenhushållningsregler för Vombsjön.
Tappningsställaren redovisas i grafisk form i figur III.1.

Figur III.1 1949 års tappningsställare för Vombsjön
Källa: Jerdén et al 1951

Vattenhushållningsreglerna innebar i korthet att:

Mellan 19.10 - 15.1 är dämningsgränsen + 19.80

Mellan 15.1 - 1.6 en rätlinjig sänkning från + 19.80
till + 19.30

Mellan 1.6 - 19.10 höjden + 19.30

Som sänkningsgräns för tiden 1.6 - 18.10 fastställdes en
rätlinjig sänkning från + 19.30 till + 18.10.

Dessutom fastställdes regler för minimitappning, tappnings-
förändringar och minimiflöde. Minimiflödet fastställdes till
8 m³/s vid Kävlinge och minimitappningen till 3.15 m³/s.
Minimitappningen fick dock underskridas om minimiflödet vid
Kävlinge ändå kunde upprätthållas.

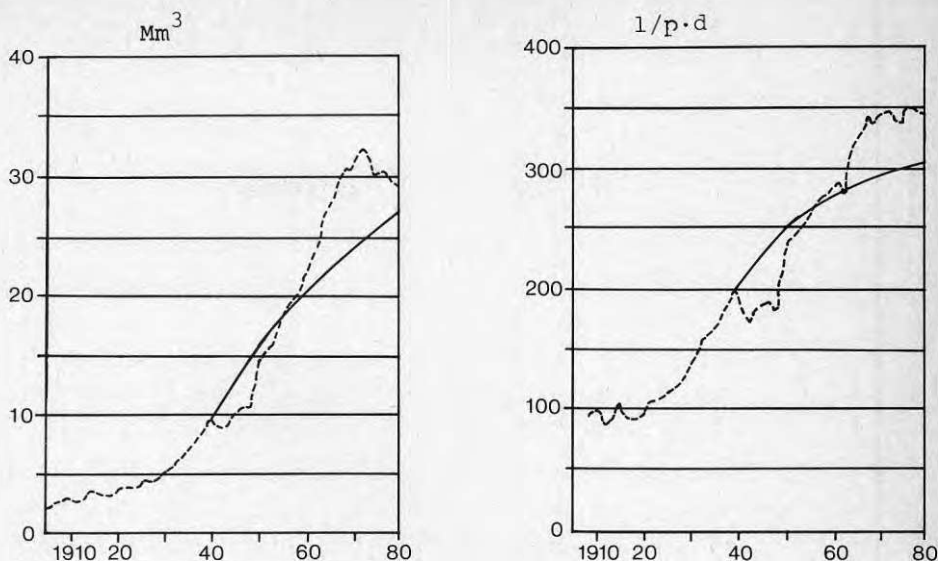
Slutdomens vattenhushållningsregler följde inte helt de som staden föreslagit i sin ansökan. Enligt ansökan låg såväl dämningssgräns som sänkningsgräns på lägre nivå. Domstolsutslaget innebar därför en något större magasinvolym och ett högre vattenstånd. Dämningssamplituden i ansökan var satt till 1.83 m medan den i domen blev 2.20 m. Priset för den större magasinvolymen var större markskador och minskad båtnad för vattenavledningsföretaget. För dessa in-
trång ådömdes Malmö stad att betala skadestånd till mark-
ägarna och avledningsföretaget.

Tidigare hade vattenavledningsföretaget ersatt staden för dammuppförandet med 25.000 kronor. Nu erhöll företaget 65.500 kronor i skadeersättning. Avledningsföretagets netto-
ersättning blev således 40.500 kronor.

Till grund för dimensioneringen av vattenverket och tillhörande ledningssystem låg en befolkningsprognos och en prognos över specifik vattenförbrukning. Man antog att den årliga befolkningsökningen under 1930-talets senare hälft i Malmö och Lund med 2 % per år skulle gälla fram till 1980. Antalet anslutna till det kommunala vattenledningsnätet i Malmö och Lund var 1950 175.000 personer. Den specifika vattenförbrukningen uppgick 1940 till 206 l/p d. Fram till 1980 antogs folkmängden öka till 250.000 och den specifika vattenförbrukningen till 310 l/p d.

Vattenverket i Vomb kom därför att dimensioneras för en dubbelt så stor kapacitet som man i 1949 års dom hade rätt att avleda ur Vombsjön. Den dimensionerades för ett uttag på 1000 l/s.

Under 1950-talet steg vattenförbrukningen i Malmö-Lund snabbare än vad som förutsetts i prognoserna. 1960 sökte och erhöll Malmö stad rätt att öka vattenuttagen från 500 l/s till 600 l/s.

Figur III.2 Faktisk och förväntad årlig vattenanvändning i Malmö 1940-80
 ----- faktisk
 ————— förväntad

Faktisk och förväntad specifik vattenanvändning i Malmö 1940-80
 ----- faktisk
 ————— förväntad

Källa: Jerdén 1951, Verksamhetsberättelse VA-verket, Malmö kommun

Under 1960-talet accelererade befolkningsutvecklingen ytterligare i Malmöområdet. Från ansvarigt håll började man resa farhågor för att Vombsjön inte skulle vara tillräcklig som vattentäkt. Man började att utreda möjligheterna att ta vatten från ännu avlägsnare håll. De västskånska kommunerna gick samman och bildade Sydsvatten AB med uppgift att projektera och bygga en vattentunnel från sjön Bolmen. Den beräknades dock inte kunna vara i bruk förrän i slutet av 1970-talet eller början av 1980-talet. Under mellantiden måste dock Malmöområdet säkra sin vattenförsörjning på annat sätt.

Den utväg man då valde var att öka uttagen ur Vombsjön ännu mera. Man begärde att få öka ytvattenuttagen från 600 l/s till 1.500 l/s.

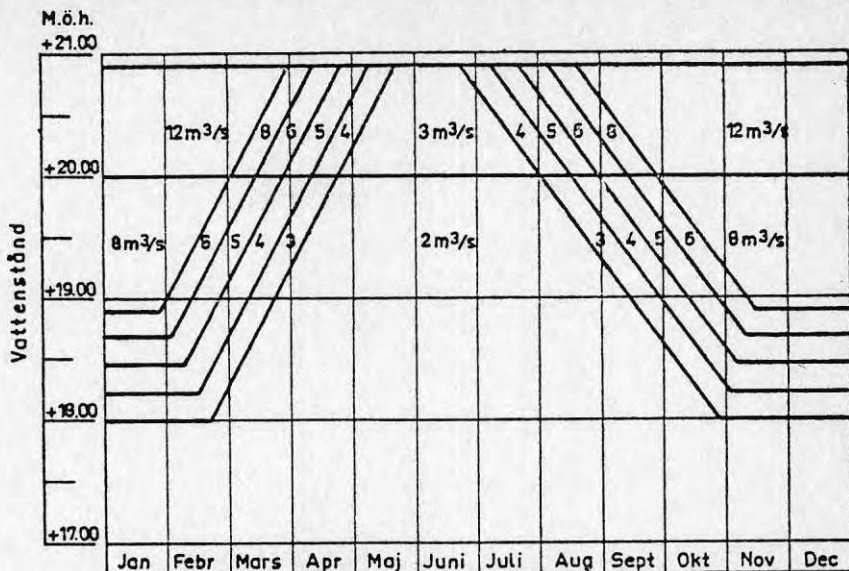
En sådan kraftig ökning av uttagen kunde inte ske utan en väsentlig ökning av Vombsjömagasinet. Denna ökning åstadkoms genom invallning av sjön och höjning av dämmningsgränsen. 1969 meddelade Söderbygdens vattendomstol deldom i ärendet. Staden erhöll tillstånd att bortleda den begärda vattenmängden mot att den förband sig att lämna skadestånd till markägare kring sjön, som genom det ökade vattentrycket fått sina markanvändningsmöjligheter beskurna.

Invallningarna innebar kraftiga ingrepp i landskapsbilden. Både som landskapselement och som funktionella element i vattenhushållningen är de iögonfallande. För att reducera skador från utträngande vatten har återpumpningsstationer anlagts på jämna mellanrum i vallen. Man har eftersträvat att ge vallarna en utformning, som så nära som möjligt ansluter till den naturliga strandprofilen.

Tillståndet till det ökade vattenuttaget var förbundet med en ändring av tappningsställaren. Jämfört med 1949 års vattendom fick den nya en annorlunda utformning. Den visas i figur III.3. Genom invallningarna har dämmningsgränsen kunnat höjas från + 19.80 m till 20.90 m. Dessutom har kraven på minimivattenföring och minimitappning jämfört med 1949 års dom reducerats kraftigt.

Mätpunkt för minimivattenföringen är Högs mölla 3 km nedströms Kävlinge. I 1969 års dom har minimivattenföringen reducerats från $8 \text{ m}^3/\text{s}$ till $3 \text{ m}^3/\text{s}$. Likaså har minimitappningen reducerats från $3.15 \text{ m}^3/\text{s}$ till $0.3 \text{ m}^3/\text{s}$. Dämmningsamplituden har enligt de nya reglerna ökat från 2.20 m till 2.90 m.

I domen redovisades inga skäl eller överväganden till denna kraftiga reduktion av flodavrinningen. Ett tänkbart skäl är att de nedströms liggande utspädningsanspråken inte längre var lika starka. Sedan 1949 har stora investeringar gjorts av industrier, stat och kommun för förbättrad avloppsrening. Mot detta talar kraftförlusterna för fallägarna. I domen (s 37) sägs dock att för två av de fyra befintliga vatten-

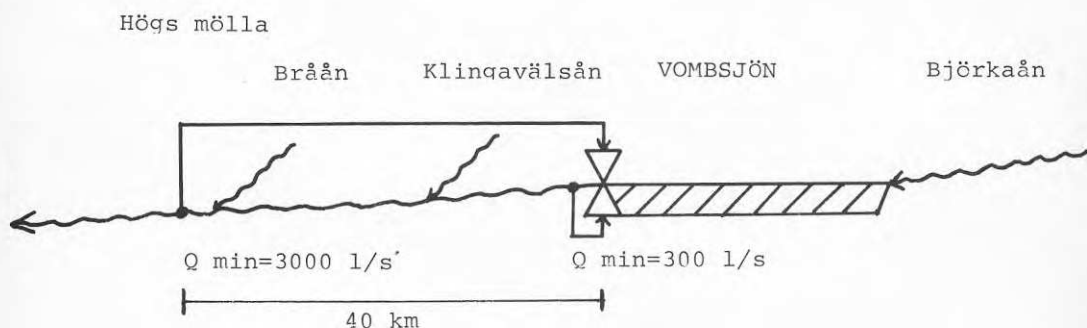
Figur III.3 1969 års tappningsställare för Vombsjön.
Källa: Söderbygdens vattendomstol dom A 46/1969

kraftverken nedströms Vombsjön kommer den totala krafttillgången inte att ändras. Endast en förskjutning av krafttillgången över året kommer till stånd. För de övriga två - Kvarnvik och Lilla Harrie - förutsågs en "menlig inverkan". Kraftbortfallet kompenseras genom ekonomisk ersättning.

Slutdom har ännu inte meddelats. I deldom 1974 och förlikningsavtal 1976 har dock flertalet markskadeersättningar reglerats. Beträffande ersättningar för skador på fisket pågår ännu undersökningar av skadeeffekterna innan en slutreglering kan ske. En ny domstolsförhandling är planerad till 1982.

III.2.2 Vombsjöns gällande vattenhushållningsregler

Vombsjöns hydrologiska influensområde består av nästan hela Kävlingeåns avrinningsområde. Detta kan verka paradoxalt då sjön geografiskt ligger i avrinningsområdets mitt. Att sjön ändå influeras av nästan hela Kävlingeåns avrinningsområde beror på att enligt gällande vattenhushållningsregler för sjön är det minimivattenföringen vid Högs mölla 40 km från utloppet (figur III.4) som är grundval för tappningarna av sjön.

Figur III.4 Schematisk bild av Vombsjöns regleringssystem

Det innebär i praktiken att även de nedströms sjön liggande tillflödena bestämmer Vombsjöns vattenstånd. Enligt de gällande hushållningsreglerna skall minimiflödet vid Högs mölla vara $2 \text{ m}^3/\text{s}$ medan minimitappningen ur sjön är satt till $0,3 \text{ m}^3/\text{s}$.

Vombsjöns centrala geografiska läge har således en motsvarighet i det hydrologiska systemet. Förutom funktionen som vattenmagasin för Malmö-Lunds vattentäkt har sjön en strategisk betydelse för hela Kävlingeåns vattenreglering. Reglerna om minimitappning har bestämts mot bakgrund av vandringsfiskens och kraftproducenternas behov och minimiflödet mot bakgrund av tätorternas utspädningsbehov.

De faktorer som bestämmer Vombsjöns vattennivå kan sammanfattas på följande sätt:

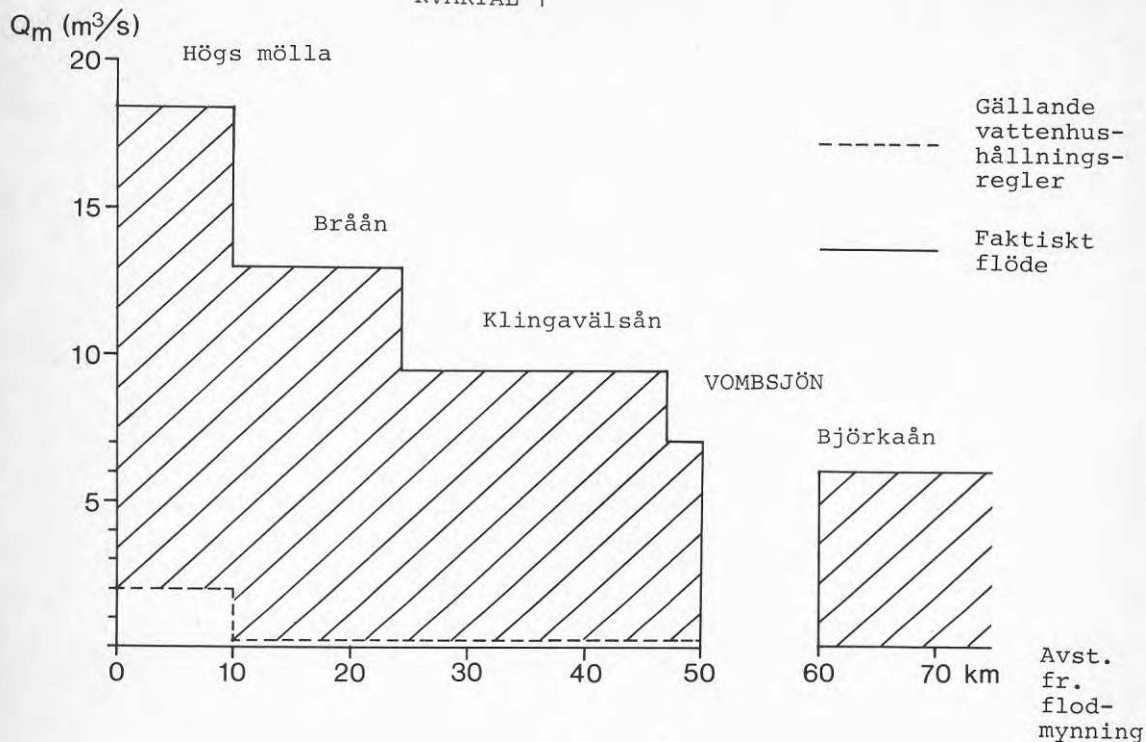
- tillrinningen uppströms (Björkaån, Övedsbäcken m fl)
- avledning till infiltration i Vombvattenverket
- tappningsställarens utformning
- nedströms liggande tillflöden till Högs mölla (Klingavälsån, Bråån m fl)

Det innebär t ex att ökade avledningsanspråk för t ex jordbruksbevattning både uppströms och nedströms Vombsjön medför ökad tappning ur sjön för att minimiflödet dels vid tappningsstället och dels vid mätpunkten skall upprätthållas.

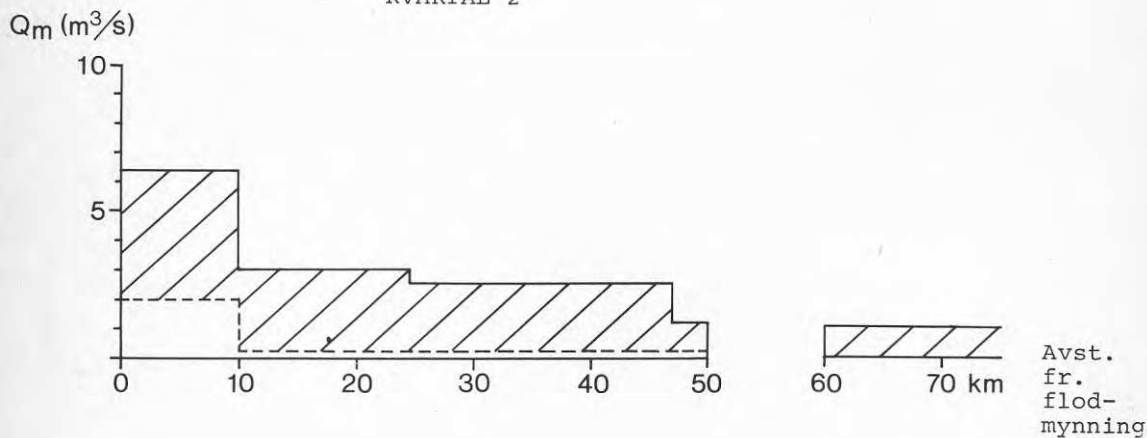
F n har dock de gällande vattenhushållningsreglerna kunnat upprätthållas. Den kritiska perioden under året är det andra kvartalet. Minimitappningen inträder i maj-juni. Vattenmagasinet är då efter vårfloden fyllt till övre dämningssgränsen. Under sommaren eftersträvas ett jämnt flöde vid mätstationen, om 3-5 m³/s, vilket innebär en tömning av magasinet och en nästan konstant tappning av 2-3 m³/s fram tills dess magasinet fyllts under höstmånadernas tillrinning. I figur III.5 visas flödesbildningen för varje kvartal under 1978. Figuren baseras på genomsnittsvärden för tillflödet uppströms, tappningen och tillrinningen från de båda största biflödena Klingavälsån och Bråån samt vattenflödet vid mätpunkten Högs mölla. I figuren har även gränserna för minimitappning och minimiflöde markerats.

Såsom framgår av figuren råder det för det aktuella året goda marginaler mellan faktiskt flöde och minimigränserna. 1978 var dock inget extremt år i hydrologiskt avseende. Av intresse vore dock att söka utvärdera hur stora marginalerna är ett torrår då tillrinningen minskar och avledningsanspråken ökar. Samt vilka effekter en sådan situation har på Vombsjöns regleringsamplitud.

KVARTAL 1

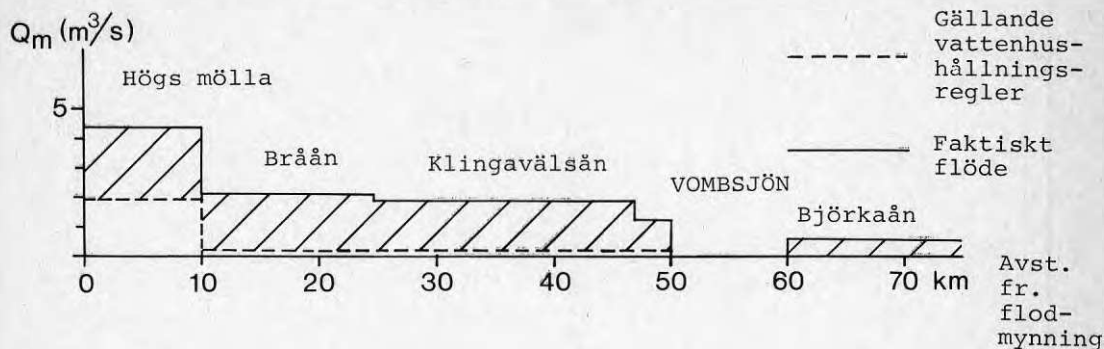

KVARTAL 2

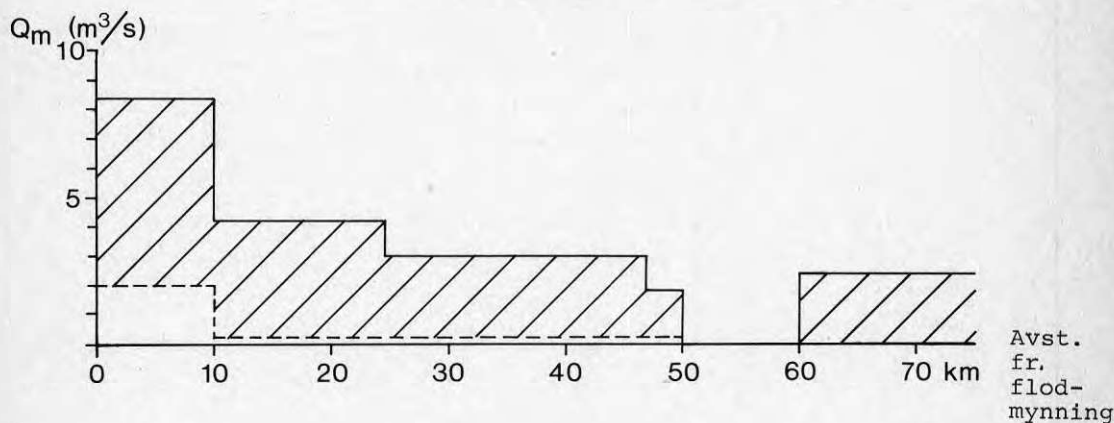

Figur III.5 Vattenhushållningsregler för Vombsjön och flödesbildningen (Q_m) nedströms 1:a och 2:a kvartalet 1978.
Källa: Kävlingeåns vattenvårdsförbund. Verksamhetsberättelse 1979

KVARTAL 3

KVARTAL 4

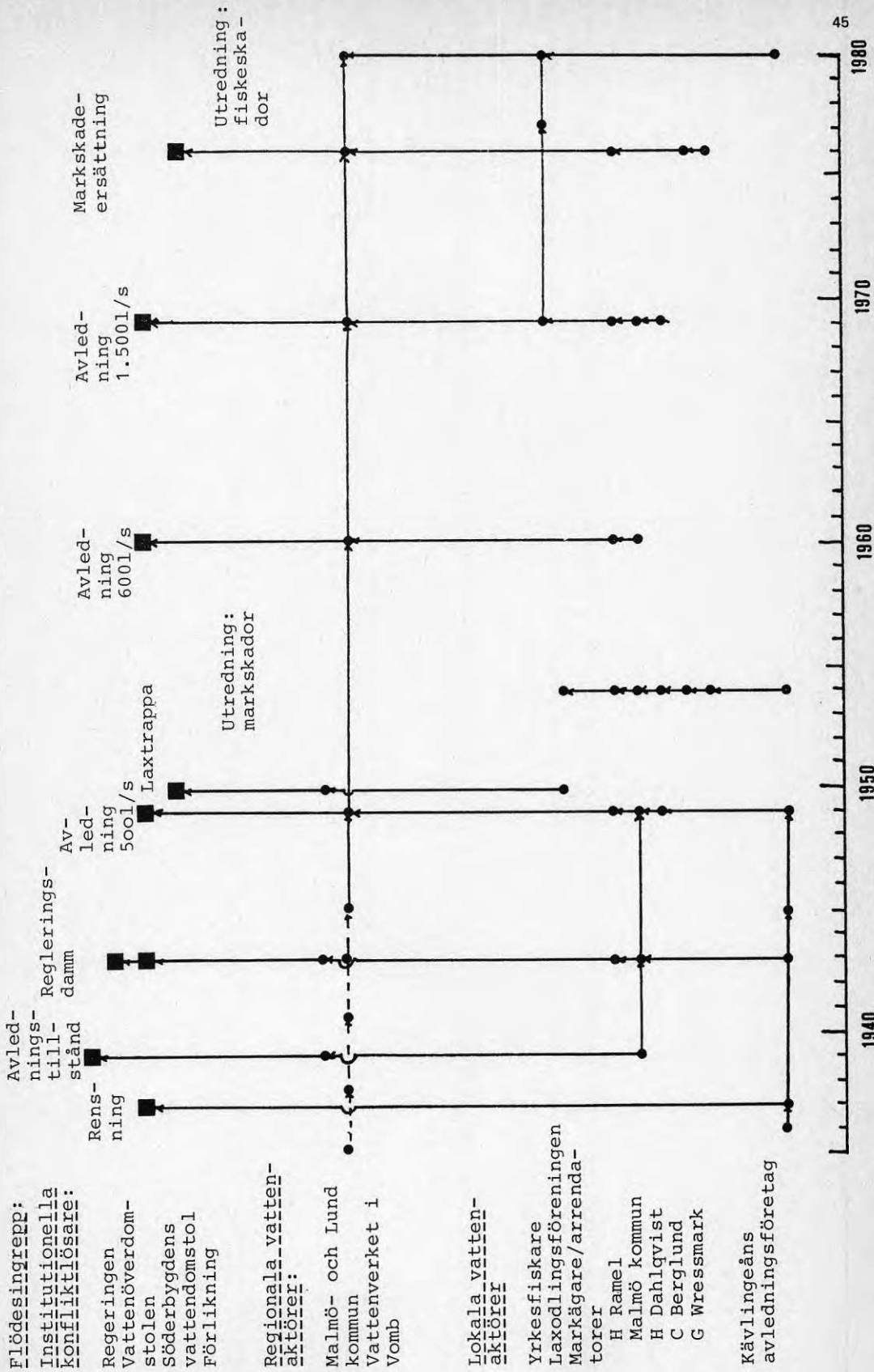

Figur III.5 Vattenhushållningsregler för Vombsjön och flödesbildningen (Q_m) nedströms 3:e och 4:e kvartalet 1978.

Källa: Kävlingeåns vattenvårdsförbund. Verksamhetsberättelse 1979

III.3 Sammanfattning

I figur III.6 ges i grafisk form en sammanfattning av Vombsjöns exploateringshistoria. De intressenter som anges har identifierats via den juridiska vattenfördelningsprocessen. De är således sakägare. De har samtliga ett näringsekonomiskt intresse av hur vattentillgångarna används. Deras anspråk är därför som regel värderbara i monetära termer. Vilka som är sakägare bestäms av deras geografiska lokalisering. Domstolens uppgift är bl a att göra en avvägning mellan dessa sakägares anspråk på vattentillgångarna. Som framgått av redogörelsen har de olika styrka. Likaså förändras deras relationer under exploateringshistorien. Den sammanhållande relationslinjen över tiden är Malmö-Lundområdets anspråk på vatten. Denna linje kan därför betraktas som drivkraften - motorn - i det konfliktspel som lett fram till dagens vattenhushållningssituation i Vombsjöområdet. Sakägaruppsättningen på konfliktarenan har hittills varit desamma under hela den juridiska fördelningsprocessen. Men spelutfallet såsom vi idag kan avläsa det är i sig utgångspunkt för nya konflikter och med nya aktörer på arenan. Resultaten av den nya vattenhushållningen har väckt naturvårdare, fritidsfiskare, båtägare och kommunala myndigheter m fl till insikt om att resursuttagen nått en sådan gräns att de inte längre är förenliga med en långsiktig mark- och vattenhushållning.

Figur III.6 Vattenaktörer identifierade ur den juridiska vattenfördelningsprocessen

IV DAGENS AKTÖRER OCH DERAS RESURSANSPRÅK PÅ FRAMTIDEN
FÖR VOMBSJÖOMRÅDET

IV.1 Inledning

Dagens aktörer med anspråk på mark- och vattenutnyttjande i Vombsjöområdet tillhör endera av de sexton typer av aktörer som identifierats och presenterats i tabell II.2. I förhållande till inflytandemöjligheter i planerings- och beslutsprocesser kan dagens aktörsuppsättning i Vombsjöområdet indelas i tre huvudkategorier, nämligen offentliga myndigheter, sakägare i juridisk mening och övriga aktörer (Tabell IV:1).

Tabell IV:1 Inflytandegrund i planerings- och beslutsprocesser för dagens aktörer i Vombsjöområdet

Kategori	Aktör	Inflytandegrund
I. Offentlig myndighet	Sjöbo kommun Hörby " Eslöv " Lunds " Länsstyrelsen i M-län	Planeringsansvar för fysisk planering (mark)
II. Sakägare	Malmö kommun Lantbruk 2 st Yrkesfiske 3 st	Delaktiga i/hörs i beslutsprocesser som rör fördelning av vattenresurser (ex vattendom)
III. Övriga	Fritidsfiske Båtägare Friluftsfolk Närboende människor Fritidshusägare Naturvård/fältbiologer Hembygdsförening	Opinionsbildare/remissinstanser på egna initiativ

För att kartlägga de anspråk dagens aktörer ställer på utnyttjandet av Vombsjöområdets resurser har kvalitativa intervjuer genomförts med representanter för de aktörer i varje

kategori (Tabell IV:1) som hittills uttryckt sin vilja i aktivt agerande. Totalt har 12 representanter för aktörerna intervjuats i vardera 1½ - 2 timmar (Tabell IV:2).

Tabell IV:2 Redovisning av intervjupersoner och deras aktörstillhörighet

Aktörskategori	Urvalsgrund	Intervjuperson
<u>I. Offentlig myndighet</u>		
1. Sjöbo kommun	Planeringsansvar för större markarealen kring Vombsjöområdet vattensystem	Bo Nüman, kanslichef Sven-Olle Olsson, kommunalråd
2. Länsstyrelsen M-län:		
a. planeringsavdelning	Överordnat planeringsansvar (fysisk planering)	Lennart Linder-Aronsson, länsråd
b. naturvårdsenheten	Övervakningsansvar i naturvårdsfrågor	Tryggve Dackman, naturvårdsdirektör
<u>II. Sakägare</u>		
1. Malmö kommun	Markägare Vattenkonsument	Per Ansnér, driftschef för vattenverket i Vomb Gunnar Behre, chef, Malmö VA-verk Örjan Kronström, driftsingenjör
2. Lantbruk	Markägare/ arrende	Claes Berglund, Svansjö säteri
3. Yrkesfiske	Vattenbruk	Leif Nilsson, fiskodling, Vressel
<u>III. Övriga</u>		
1. Kävlingeåns vattenvårdsförbund	Vattenkvalitetsövervakning	Artur Almestrand, docent, sekr
2. Färs naturvårdsförening	Mark- och vatten i anslutning till naturvård	Lis-Britt Berglund, sekr Gert-Åke Kahlmeier
3. Kävlingeåns vattenavledningsföretag	Mark- och vatten i anslutning till årensning	Claes Berglund, verkställande ledamot

Metodiken med kvalitativa intervjuer innebär bland annat att i varje intervju måste samma frågeställning tas upp i samma ordning, men olika frågeställningar kan följas upp och fördjupas beroende på aktörsintressen i Vombsjöområdet. Fyra problemkomplex bildade struktur för intervjuerna enligt följande:

1. Nutida problembild
 - anläggningar i/invid Vombsjön
 - problembildens variationer över året
 - aktörens agerande, kontakter och aktuella handlingsvägar
 - sakläge, bedömningar av genomförande

2. Framtida anspråk
 - a. På kort sikt, utan Bolmentunnel, dvs före 1990
 - nya investeringar
 - planer
 - särskilda önskemål
 - genomföranden, lösningar

 - b. På längre sikt, med Bolmentunnel, dvs efter 1990
 - nya investeringar
 - planer
 - särskilda önskemål
 - genomförande, lösningar

3. Styrinstrument
 - aktuella, planmässiga instrument (ex kommunöversikt, regionplan)
 - juridiska instrument
 - ekonomiska instrument
 - vattenplaner (Vattenöversikt, Vattenhushållningsplan)

4. Inflytandekanaler i planerings- och beslutsprocessen
 - inflytandeform (ex motioner, uppvaktning, samarbete)
 - styrkeförhållanden (vems intressen representerar aktören)

- de ekonomiska intressenas tyngd (ex sysselsättning, gjorda investeringar)
- möjligheterna att påverka framtiden

I detta kapitlets följande avsnitt redovisas aktörernas intervju svar under de angivna problemkomplexen och i ordningen aktörskategori; offentliga myndigheter, sakägare och övriga aktörer.

IV:2 Nutida problembild i Vombsjöområdet

Offentliga myndigheter, dvs aktörer med direkt planeringsansvar:

Länsstyrelsen, Malmöhus län, planeringsavdelningen:

"Vattenområden med problem är Vombsjön och Ringsjön. När Bolmentunneln blir klar minskar problemen genom det vattentillskott Bolmen ger. Jordbruksbevattningen kan tänkas bli oroväckande stor i vissa delar av länet. Det ökar kraven på mera vatten till regionen. Några planmässiga dispositioner eller regleringar för att begränsa jordbruksbevattningen är inte aktuella."

Länsstyrelsen, Malmöhus län, naturvårdsenheten:

"Vattenfrågorna har under den senare tiden varit lugna. Vi har idag inte några akuta problem. Trogligtvis sammanhänger det med att industrin och tätorterna nu i stor utsträckning har byggt ut sina reningsanläggningar. Bevattningsfrågan går upp och ner. Ingen vet väl riktigt hur problematisk den är. Det har skett en anpassning till den rådande vattensituationen. Vi har heller inte uppmärksammat några direkta konfrontationer mellan olika nyttjare. Det enda under senare tid är de larmsignaler vi fått från Färs naturvårdsförening. Är det så att Vombsjön håller på att undergå en allvarlig förändring? Hur står det till med sjön långsiktigt? Är det så att vi kommer att få uppleva överraskningar, som vi idag inte kan fånga in i pågående kontrollprogram? Vi kan ställa en rad frågor som vi idag inte har något svar på."

Om jag drar parallellen med Ringsjön så är det så att vi trots omfattande saneringsåtgärder ändå får stora förändringar i det ekologiska systemet. Förändringarna i fiskfaunan är tecken på sådana balansförändringar. Men vi vet för lite om orsakssammanhangen. Vi kan gissa på dämningen, tidigare års försommelser, förstärkning av kvävecykeln m m."

Sjöbo kommun:

"Det problem vi kan se framför oss är jordbruksbevattningen. Att bevattna är lönsamt. Fler och fler grödor bevattnas. Idag har de som tidigt skaffat sig bevattningsanläggningar hunnit byta ut sina första små anläggningar och skaffat större. På marknaden finns därför gott om begagnade anläggningar till billigt pris.

Några tecken på ökad konkurrens mellan jordbrukarna om vattnet har vi inte märkt. Den rådande inställningen är den att den som ligger högre upp i ett vattendrag och har bättre vattentillgång tar först. Medan de som ligger nedströms accepterar om vattnet inte räcker även till dem.

För att vattnet skulle kunna räcka till fler parter skulle man önska sig bättre bevattningsanvisningar. Idag kan man se vattenkanoner igång mitt på dagen i brännande sol och stark vind. Man kan även märka en tendens till allt fastare pumpinstallationer. Oljepriserna har gjort att fler och fler övergår till el-pumpar i stället för dieselmotorer.

För att hushålla bättre skulle man också kunna tänka sig lokal reglering av vattendragen under bevattningssäsongen.

Några bevattningssamfälligheter har inte bildats inom kommunen. Kommunen har heller ingen strävan att medverka till att sådana kommer till stånd. Om det bildas samfällighet är kommunen endast intresserad av att bevaka sina intressen som VA-försörjare. Men försörjningssidan i kommunen är för centralorten väl tillgodosedd genom grundvattentäkt.

Övergripande bedömning av vattenuttagen vore önskvärd. Idag förekommer ett samarbete mellan kommunerna i många sakfrågor. Det kanske bästa exemplet på plansamordning är den fysiska riksplaneringen. Någon form av samarbete mellan kommuner bör komma till stånd även i vattenresursfrågor.

När det gäller användningen av vatten som en ytresurs så har det förekommit klagomål från Sövdesjön om alltför mycket motorbåtstrafik. Man diskuterar nu hastighetsbegränsningar för motorbåtarna. Kommunen har även genom markköp av kyrkan gått in och skall anordna bättre småbåtspplatser och badplats där. Den badplats kommunen har vid Vombsjön kan vi däremot inte använda efter den senaste regleringen. Bryggor som sätts ut i början av säsongen ligger på torr mark under badsäsongen. Vi sätter inte längre ut bryggorna."

Kommentar: Både den regionala och lokala planeringsnivån betraktar för närvarande inte vattenfrågorna som ett stort planeringsproblem. Det främsta hotet man ser mot en förändring av den nutida situationen är jordbruksbevattningen. Man konstaterar dock att stora ekosystemrubbningar ägt rum, vilka i sin tur kan ge upphov till framtida ännu oförutsedda balansförändringar. På den lokala nivån ser man som kommunens främsta intresse att tillgodose VA-behovet. Man har dock jordbruksbevattningen inför ögonen och menar att den borde kunna bedrivas på ett mera vattenbesparande sätt.

Sakägare:

Malmö kommun:

"Många anser att Malmö kommun betalat för stora skadestånd till yrkesfiskarna i Vomb. Men tar man i betraktande att Vombvattnet är ett vatten av hög kvalitet till ett billigt pris blir inte ersättningsbeloppen så stora. Man måste värdera resursen mot intrånget.

En ökning av jordbrukets fältbevattning kan medföra regleringsproblem. Kommunen är ju i vattendom förbunden att hålla en viss minimivattenföring vid Högs mölla. Kommunen har gjort framställningar till länsstyrelsen om att länsstyrelsen borde undersöka i vilken omfattning vatten tas ur Kävlingeån nedströms Vombsjön för bevattningsändamål. Någon sådan undersökning har ännu inte kommit till stånd.

Fältbevattningen har ännu inte fått den omfattning som man för ett par år sedan förutsåg. Visserligen har bevattningsbruket spritt sig från potatisfält till andra grödor men någon omedelbar konkurrens om vattentillgången upplever vi inte. För närvarande utnyttjas cirka 2/3 av hela Vombsjöns vattenkapacitet för avledning till Malmö-Lund. Dessutom finns möjlighet att försörja Lund via Ringsjöledningen om säkerhetsmarginalerna skulle krympa. Även Alnarpsströmmen kan användas, men kapaciteten här är mera osäker. Detta gäller under förutsättning av att vattentillgången blir ungefär lika god under kommande år som under de tre fyra senaste åren.

Fallägarna är det största hindret för en omreglering av Vombsjön. Deras rättigheter är fastslagna i vattendom. En ändring av regleringsbestämmelserna skulle medföra en ny domstolsförhandling. Visserligen skulle man kunna tänka sig att köpa ut dessa vattenrättsägare. Men det skulle strida mot de allmänna energipolitiska strävandena att minska oljeberoendet i landet."

Det lokala näringslivet, lantbruk:

"Det här med jordbrukets bevattning har i många fall fått en överdrivet stor plats. Det är inte alla jordar som passar för bevattning och alla grödor är inte lika lönsamma att bevattna. Bevattningssäsongen är dessutom förskjutet mellan olika grödor så det totala bevattningsbehovet måste fördelas över odlingsssäsongen.

De som idag har sådana marker och produktionsinriktning att bevattning är lönsam har skaffat sig spridare. De största aggregaten köptes först. De mindre har kommit fram först på senare år.

Några bevattningssamfälligheter av den typ som bildats på Skaraborgsslätten finns inte i Skåne. Där uppe har de tänkt sig att bygga en 600 mm ledning från Väneren. Det enda område i Skåne som skulle kunna tänkas vara aktuellt för en sådan förening vore Kristianstadsslätten med sina lätta jordar och potatisodling. Bevattningssintressanta jordar i Vombsänkan är egentligen bara ett stycke nedströms Vombsjön till Gårdstånga. Det är främst markerna söder om ån. Om vi inte hade haft övningsfält på de stora sandhedarna hade bevattningsbehovet varit mångdubbelt. Att bevattna för bete är på tok för dyrt.

Potatis är den gröda som lönar sig bäst att bevattna. Nästan all odling sker på kontrakt. Uppköparen har konsulenter som besöker varje kontraktsodlare tre fyra gånger per säsong och ger goda råd om bevattning och bekämpning. Detta är den bästa hjälp vi får. En person som kommer ut och ser på grödan kan ge helt andra omdömen och råd än den som kommer från lantbruksstyrelsen. Det blir för mycket av skrivbordsprodukt. Att bara skicka ut cirkulär går inte. För vår del är det Felix i Eslöv som skickar ut konsulenter.

Vårsäd är egentligen inte lönsamt att bevattna. De gånger man ser vårsäd som bevattnas kan det vara så att bonden, ändå haft maskinen ledig. Och inför hotet att behöva köpa vinterfoder till följd av en torr vår kan bevattning vara ett bra alternativ.

Socketbetor är den näst lönsamma grödan för bevattning. Idag har vi i Sverige 52 000 ha betor. Det ger oss en 90 %-ig försörjningsnivå. För ett antal år sedan drog man ner på försörjningsnivån. Vi skulle bli köpa socker från Kuba. Idag är världsmarknadspriset på socker dyrare än det vi själva producerar för. Det råder därför en klart ökande tendens mot högre självförsörjning. En areal på 55 000 ha skulle ge oss full försörjning.

Grönsaker är den tredje bevattningsslönsamma grödan. Här är bevattning nödvändig. Men här ute har vi inga trädgårdsmästerier. Vi ligger för långt från Malmö och andra marknader. Vi har heller ingen tradition. Ingen har börjat. Vi har inte fått någon "kan han - kan jag" utveckling.

Den typiska jordbruksinriktningen här är djurhållning.

Gällande reglering av Vombsjön måste accepteras, eftersom den är fastställd i vattendom. Regleringen av sjön skapar dock en rad problem för användningen av jordarna närmast sjön, särskilt vid vårflödet. Man skulle under vårfloden önska sig en smidigare reglering av vattenreservoaren, så att man inte fyller fullt upp till 21,30 m innan man tappar av. Jordarna kring sjön blir nu så vattensjuka att det blir svårt att använda maskiner där. Några gånger har vi genom påtryckningar kunnat få till stånd en avtappning. Men det kräver alltid särskilda påpekanden, annars följs föreskrifterna i domen exakt. En smidigare avtappning skulle man ha råd med eftersom marginalerna till fullt utnyttjande av vattenavledningen är 25 procent. Att starta en ny domstolsprocess för att få en smidigare reglering är det nog ingen som har råd med."

Det lokala näringslivet, fiske:

"Vattenhushållningsplanering behöver vi. Vi behöver hålla med våra vattenresurser. Vattenresursplanering ser jag som ett led i naturvården.

Kunskap om vatten och vattenresurser finns men den är alldeles för dåligt spridd. Problemet är att övertyga t ex lantbrukare om att vattenvård är nödvändig. Jag kan som exempel ta Övedskloster här. På gamle Otto Ramels tid var det ett absolut förbud för arrendatorerna att lägga igen ett vattenhål eller en mörkelgrav. Naturvården var på den tiden kopplad till viltvården. Det som var bra för det vilda är ju som regel bra för naturen i stort. Otto Ramels efterträdare har väl mera fått anpassa sig till företagsekonomiskt tänkande. Igenfyllningsförbudet är inte längre absolut. För en lantbrukare är det mycket mera bekvämt att lägga stenen i den närmaste mörkelgraven. Av den förnybara resursen har det blivit en ändlig. Jag försöker att argumentera för att bevara dessa vattenhål genom att hänvisa till inplanteringsförsök, som gjorts här intill med kräftor. Avkastningen per m² är större i dessa försök än på den omgivande åkern. Att plantera in arter som bara fångas säsongvis gör att vi får en mycket störningsfriare miljö än vid t ex de dammar som planteras med fisk för sportfiske. Det krävs en stor satsning på traditionsförmedling, dvs att föra ut ny kunskap och få den att slå igenom. Ett vattenbruk som innebär att man avstår från att torrlägga vattenhål och mörkelgravar gör att man har naturliga reservoarer och undviker därmed att få så stor omfattning på översvämningarna vid vårflödet."

Kommentar: Problembilden är klarast strukturerad hos Malmö kommun. Malmö VA-verk är en professionell utredningsorganisation som under en lång följd av år samlat erfarenhet och

kunskap om områdets specifika vattenförhållanden. Det lokala näringslivet här är representerat av lantbruk och fiskodling har inte samma överblick över vattenförhållandena i området. Däremot kan man redovisa en grundlig kunskap om vattenförhållanden och nyttjande inom den egna sektorn. En kunskap som ofta bygger på sakförhållanden såsom man erfarit dem och som man som näringsidkare tvingas att underkasta sig dem.

Övriga aktörer:

Kävlingeåns vattenvårdsförbund:

"Förbundet tillkom som en fortsättning på en kommitté för Kävlingeåns sanering. Det man ville sanera var främst föreningarna från industrin. I förbundet ingår kommuner, industriföretag och föreningar. Idag har förbundet 18 medlemmar. Huvuduppgiften är att utföra vattenkontroller på sträckan Vombsjön-havet. Mätningresultaten sammanställs och offentliggörs en gång per år i förbundets verksamhetsberättelse. Styrelsen sammanträder 2 - 3 gånger per år. Man är inriktad på kontroll av punktbelastningar från Krutmöllan, Harlösa, Kävlinge.

Det största problemet är det ljumma intresset för vattenfrågorna. Förbundet kom till för att ta sig an problemen med föreningarna från tätorter och industrier. Stora belopp har sedan dess satsats i reningsanläggningar. De kvarstående föroreningsproblemen gäller

- industrierna i Kävlinge. Kävlinge kommun har inte byggt ut sin reningskapacitet ännu
- de diffusa utsläppen från jordbruket. En ökad tendens till vattenblomning har varit märkbar under hela 1970-talet
- driftsstörningar i de befintliga reningsverken förekommer 1 å 2 gånger per år vid toppbelastningar.

Malmö kommuns intresse för förändringar av flödesregleringen är just nu minimalt. Man har tillförsäkrats den vattenmängd man behöver i vattendom och därmed är deras intressen tillgodosedda. På naturvårdssidan har personalomsättningar kommit att drabba recipientkontrollen. Kontinuiteten i mätserierna har brutits."

Färs naturvårdsförening:

"Naturvårdsföreningen har ägnat stor uppmärksamhet åt Klingavälsåns naturreservat. Naturreservatet tillkom bl a för att ge vadarfåglar en fristad. Man ville även att landskapsbilden med den slingrande ån skulle behållas. Jordbrukarna hade börjat göra stora ansträngningar för att räta ån och öka vattengenomströmningen.

Skötseln av reservatet har dock inte varit riktigt tillfredsställande. Dikningar i området har medfört att man mot gällande skötselanvisningar lagt upp stora vallar kring ån när man rensat. Detta hindrar det vildas möjligheter att nå vattnet. Likaså har som beredskapsarbete genomförts rensning av vattenväxter. En rensning varar i 2 - 3 år. Naturreservatet har genom att man inte lyckats leva upp till skötselplanens anvisningar blivit ett slag i luften. Enda sättet som vi ser det för att få en ändring till stånd vore att staten löser in de marker man vill göra till reservat. Då får man full kontroll över markens skötsel och också ett ansvar för att den sköts på ett riktigt sätt.

Någon konflikt med fritidshusområdena i Sjöbo kommun upplever vi inte. Kommunen har avstyrkt en byggnadsplan för Sövde sommarby med hänsyn till att bebyggelsen skulle komma för nära naturreservatet.

Det rörliga friluftslivet har inte en sådan omfattning att man kan anse det störande. Folk respekterar tillträdesförbudet och håller sig utmed de anvisade stråken. Att kanalisera det rörliga friluftslivet till vissa mindre störningskänsliga områden tycker vi är riktigt."

Kävlingeåns vattenavledningsföretag av år 1936:

"Verksamheten har gått upp och ner sedan starten. I början av 1970-talet blev situationen ohållbar. Igenväxning och igenslamning av ån hade gått så långt att vi hade stora problem med ständigt vattensjuka och översvämmade marker. Varje år rensas en viss sträcka av ån nedströms Kävlingeån efter en plan som upprättats av lantbruksnämnden. Om ett par år har vi genomfört hela rensningsprogrammet och då räknar vi med att bara hålla på med punktinsatser."

Kommentar: Företrädarna för föreningarna ger en pessimistisk problembild. Man klagar över det "ljumma intresset" för vattenfrågorna. De åtgärder som vidtagits i naturvårdande syfte har inte följts upp tillräckligt. Båda svaren andas frustration och maktlöshet. Besluten om åtgärder som främjar föreningarnas intressen ligger i huvudsak i andras händer. Med fiskeföreträdaren delar man uppfattningen att kunskapen om vattenfrågorna är för dåligt spridd bland beslutsfattare och allmänhet.

IV:3 Anspraak på framtida utnyttjande av mark och vatten

I detta avsnitt redovisas svar på frågor dels om vilka vattenanspraak man kan förutse fram till dess Bolmentunneln beräknas bli tagen i bruk. Dels svar på frågan om vad Bolmentunneln kan tänkas ha för inverkan på vattensituationen i Vombsjön. Svaren redovisas på samma sätt som i föregående avsnitt, dvs efter aktörskategori.

Offentliga myndigheter, dvs aktörer med direkt planeringsansvar:

Länsstyrelsen, Malmöhus län, placeringsavdelningen:

"De problem som finns kring både Vombsjön och Ringsjöarna visar att man i framtiden bör behandla mark- och vattenplaneringen i ett sammanhang, med nyttjandet knutet till alla de aktiviteter som förekommer inom planeringsområdet. Nu får ofta varje fråga sin dellösning."

Länsstyrelsen, Malmöhus län, naturvårdsenheten:

"Om Bolmentunneln kan ge en avlastning på Vombsjön är svårt att säga något om idag. Det beror på många faktorer som teknik, ekonomi, vattenkvalitet m m. Det kan t ex tänkas att det blir problem med att blanda Vombsjövatten och Bolmentvatten. För närvarande är den teknik som utnyttjas vid Vombverket både driftsäker och billig. Att lägga ner Vombverket tror vi inte på. Då skulle något katastrofalt inträffa som att man inte längre kunde utnyttja infiltrationstekniken."

Sjöbo kommun:

"På kort sikt är problemen med det överskottsvatten som bildas vid vårflöden och nederbördsrika perioder det överhängande problemet. Hela det ekologiska systemet är i kraftig förändring, det gäller både växt- och djurliv. Grundorsaken ligger i att sjön förvandlats till reservoar, där hög- och lågvattenperioder ger kraftig påverkan på omgivande mark.

Ett mindre problem är att ökande jordbruksbevattnings skulle kunna kräva en vattenfördelning inom vissa delområden genom bevattningsanvisningar. På längre sikt, när Bolmentunneln är klar, förväntar vi inte någon ytterligare förändring av vattensituationen i kommunen, utöver den förändring av ekosystemet som redan påbörjats."

Kommentar: En gemensam nämnare för de tre myndigheter som intervjuats är att man inte väntar sig någon stor förändring i vattenavledning från Vombsjöområdet. De förändringar som kommer att dominera framtiden i Vombsjöområdet har grunden redan lagts till genom de förändringar i ekosystemet, som nuvarande vattenreglering skapar. De konkreta punkter man pekar på kräver lösningar som dels att finna former för samordning av mark- och vattenplanering i området, dels att lösa problem med översvämningars påverkan vid vårflöden och nederbördsrika perioder, samt att för delområden utarbeta bevattningsanvisningar.

Sakägare:

Malmö kommun:

"Bolmentunneln är en riktig satsning för framtida generationer. Kapitalkostnaderna för byggandet belastar inte VA-verket och VA-taxorna utan tas från kommunernas allmänna investeringsmedel. I det läge som idag råder bör tunneln byggas färdig. Ett viktigt skäl härtill är att ett tillstånd för byggande är kostsamt och tidskrävande. Det utförda utrednings- och beslutsarbetet är således en investering för framtiden. Däremot är det tveksamt om det från början planerade vattenverket i Perstorp bör komma till stånd. Kapacitet finns redan i befintliga vattenverk. Även om tunneln inte behövs den dag den är färdigbyggd så är tunneln till skillnad från andra tekniska investeringar en anläggning som står sig utan underhåll fram till den dag då det blir aktuellt att ta den i anspråk.

Det samarbete på vattenförsörjningsområdet som bildandet av Sydsvatten AB inneburit har fött tankar om att överlåta alla vattenanläggningarna på bolaget. Kommunerna har idag ont om pengar. En försäljning av anläggningarna kan därför vara en väg att skaffa sig likvida medel.

För hushållen förutses ingen framtida ökning av vattenanvändningen under de närmaste fem till sju åren. Vattenanvändningen är för närvarande nere i samma nivå som 1965. Att tänka sig någon dramatisk ökning av uttagen är därför inte realistiskt. VA-verket har lagt fram förslag om att höja vattentaxan från nuvarande 3:90 kr/m³ till 4:70 kr/m³. Höjningen motiveras av den allmänna kostnadsökningen.

Någon ökning av vattenförbrukningen för industrin förutses inte. Tendensen hittills är ökad recirkulation och minskat vattenbehov. Endast en kraftig nyetablering skulle kunna förändra den situationen.

Det råder delade meningar om vattenprisets roll som styrmedel för vattenförbrukningen. Högsta priselasticiteten har antagligen industrikonsumenter. Deras vattenanvändning har reducerats dels till följd av prishöjningar men även till följd av myndigheternas krav på behandling av processvatten. Av vattentaxan utgör endast 30% fasta avgifter medan kapitalandelen för VA-anläggningar är så stor som 70%. Någon höjning av den fasta andelen är inte politiskt möjlig. Taxesättningen är fördelningspolitiskt baserad.

För närvarande har Malmö en trygg vattenförsörjning. Man har i vattendom tillförsäkrats det behov man för lång tid framåt har. Man har också marginaler, 25%, för ytterligare uttag inom de idag tillgängliga vattentillgångarna. Miljöförvaldigheter har dock lagt fram förslag om att göra vattendomarna tidsbegränsade. Detta kan i framtiden innebära att Malmö kommun får bereda sig på att i större utsträckning än hittills dela på vattentillgångarna med andra. Med vilka eller i vilken utsträckning har man inte funderat över eftersom man idag och för överskådlig framtid anser sig ha en försörjningstrygghet, dels från Vombsjön, dels från Ringsjön och dels från Bolmen. Det regionala vattensamarbete som finns på den tekniska sidan och genom Syd-vatten har skapat en försörjningstrygghet för de västskånska kommunerna. Även om Malmö inte direkt för sin försörjning var tvingad att gå in i Ringsjöverket var det en solidaritetshandling för bl a de mindre kommunerna.

Även på längre sikt kan man räkna med att Vombverket kommer att svara för en stor del av vattenförsörjningen i regionen. Vombverket bygger på enkel och billig infiltrationsteknik. För närvarande finns inga billigare och driftsäkrare tekniska alternativ. Ännu utforskade grundvattenreservoarer kan finnas i regionen, men de kan knappast spela någon roll för vattenförsörjningen inom överskådlig framtid.

Det starkaste motstående intresset som förutses är miljö-vården. Sedan sista omregleringen av Vomb har Malmö tagit hänsyn till miljöförvaldsintressena kring sjön. Exempel på sådan hänsyn är utformningen av vallarna kring sjön, bevarande av de gamla ekbestånden, iordningsställt och återställt grustäcker m m. Men det är klart att man i framtiden måste räkna med ett starkare tryck. Samtidigt har de ekonomiska förutsättningarna förändrats. Kommuner-na tvingas spara och effektivisera. I ett sådant läge då de ekonomiska argumenten blir viktigare blir det lättare för kommunerna att hävda sina täktintressen. Vattenplaner som för sin fördelning av vattentillgångarna har ekonomiska kalkyler ser vi som positivt.

Lantbruksbevattningen är ett annat intresse som man får räkna med i framtiden. Ökningen av bevattningen har dock inte varit så stor som man trodde för några år sedan.

Detta sammanhänger även med klimatvariationerna. De senaste åren har inte inneburit några allvarliga torrperioder. Någon lokal reglering av Kävlingeån är knappast möjlig då floddalen är alltför flack för att man skall kunna få tillräckligt stora magasin. Vad som händer ett torrår då jordbruksbevattningen ökar markant är inte lätt att förutse. I de nuvarande regleringsbestämmelserna är flödesvariationerna inräknade utan hänsyn till jordbruksuttagen.

För det rörliga friluftslivet gjordes på 1940-talet storstilade planer för Vombsjöområdet med anläggningar för övernattnin, restauranger, nöjesfält m m. Dessa har som vi vet inte kommit till utförande. När det gäller det rörliga friluftslivet samarbetar VA-kontoret med fastighetskontoret. Samarbetet har hittills gått bra. Genom att hålla endast vissa vägar öppna för biltrafik har man kunnat kanalisera människors aktiviteter i sjöns närhet till vissa stråk som tillgodoser täktskyddet. Incidenter har förekommit med människor som åker ut i Vombskogen och byter olja i bilens växellåda. Fler människor rör sig idag jämfört med tidigare i terrängen runt sjön. Någon olägenhet härav har vi inte. För båtporten finns inga restriktioner i sjön. Samarbetet med de kringboende har varit gott. Vissa restriktioner gäller för gödsling i sjöns närhet. Dessa bestämmelser har man från jordbrukarhåll velat ändra på."

Det lokala näringslivet, lantbruk:

"De grödor som idag odlas och de arealer som idag bevattnas inom Vombsjöområdet kommer troligen att förbli konstanta framöver. De som idag kan vara i behov av att bevattna har redan teknik för det. Förändringar av den situationen skulle innebära att man exempelvis börjar odla mera vattenkrävande grödor (grönsaker) eller att nya bevattningsarealer kommer till (genom omvandling av hed- och betesmark till odlingsmark)."

Det lokala näringslivet, fiske:

"Fiskodlingen är baserad på grundvatten. Tillgången på bra vatten är mycket god ($5 \text{ m}^3/\text{s}$). Vad vi gör är att vi tar grundvatten och släpper ut det som ytvatten, men då renat. Detta är en pionjäranläggning för Svenskt vattenbruk. Lika väl som vi har skogsbruk och lantbruk ska vi ha vattenbruk.

Vattenbruket kan skapa konflikter i framtiden med t ex jordbruksbevattningen. Det behöver inte bli fallet om anläggningarna utformas på ett miljövänligt sätt. De kassodlingar, som idag har kommit fram har tagit myndigheterna på sängen. Nu är det så att man investerar först och får tillstånd sedan. Det är svårare att inte ge tillstånd om anläggningen redan är på plats. Man borde i stället

utgå från en vattenhushållningsplan som anger vattenkvantitet och kvalitet som en indikation på lämpliga former av vattenbruk.

På längre sikt, när Bolmentunneln är klar, vore det lämpligt att minska dämningssamplituden med 1 meter i Vombsjön. Det skulle lösa många miljöproblem här."

Kommentar: Både Malmö kommun och lantbruket ser idag sina vattenbehov tryggade för lång tid framöver. Någon ökning av vattenbehovet förutser man inte inom överskådlig tid.

De "överraskningar" som skulle kunna öka vattenbehovet är större industrilokaliseringar till regionen, nya odlingsarealer eller byte till grödor med större bevattningsbehov. Ingetdera bedöms idag som särskilt sannolikt.

Inom fiskerinäringen har villkoren för fiske förändrats genom regleringen med mindre fisktillgång och färre naturliga lekplatser för fisk. Fiskodling har blivit ett viktigt komplement till fiske. Utifrån egna erfarenheter förutser man ett behov av vattenhushållningsplaner där naturresursen bedöms mot konkurrerande användningsområden. Målsättningen bör vara ett ekologiskt vattenbruk.

I en mera avlägsen framtid, när Bolmentunneln är i bruk, förutses en möjlighet att utnyttja Vombsjöområdet för flera ändamål än idag både när det gäller miljövård och friluftsliv.

Övriga aktörer:

Kävlingeåns vattenvårdsförbund:

"Bolmentunneln och vatten från Bolmen skulle innebära en viss lösning av föroreningstrycket från de diffusa utsläppen genom en minskning av dämningssamplituden. De fosfor- och kvävenivåer som idag finns i ån ger förhöjd algproduktion. En avlastning av vattenanspråken skulle medföra att man kunde få ett större flöde i ån.

Förbundet är inriktat på föroreningsproblem. Men dessa hänger samman med vattenföringsfrågor. Jordbruksbevattningen har inte varit förutsedd då de nuvarande regleringsbestämmelserna lades fast. Under vissa tider på försommaren har därför en klar ökning av suspenderat material i ån kunnat märkas. Jordbruksbevattningen skulle antagligen inte kunnat fortgå om Malmö kommun utnyttjade hela det vattenuttag man har rätt till. Vattenflödet i ån skulle då bli alldeles för litet."

Färs naturvårdsförening:

"Verksamheten inriktas i första hand på att verka för att minska de skador sjöregleringen för med sig. En bättre tillsyn och kontroll av naturreservatsbestämmelserna är mycket angelägna. Många tidigare rika fågellokaler i området har förstörts eller håller på att förstöras genom utdikning. De som ännu finns måste bevaras, vilket kräver att riktlinjer utarbetas och anpassas till området. Föreningens hela verksamhet är inriktad på lokala naturvårdsfrågor, medan de mera övergripande frågorna får drivas av den regionala organisationen, Skånes Naturvårdsförbund."

Kommentar: Miljö- och naturvårdsfrågor dominerar de övriga aktörernas verksamhet i Vombsjöområdet. I första hand är man inriktad på att få till stånd en lösning på de förändringar och skador som redan uppstått på fågellokaler och naturreservat. På längre sikt finns en strävan att få ett jämnare vattenflöde i ån, vilket kräver en minskad dämningssamplitud. Utspädning skulle minska de olägenheter med en rik algproduktion i Kävlingeåns tidvis övergödda vatten.

IV.4 Aktörernas behov av styrinstrument för vattenresursplanering

Styrinstrument för en rationell vattenhushållning kan vara av flera slag. Ekonomisk styrning med avgifter diskuteras ofta. Diskussionen gäller bl a olika konsumentgruppers priskänslighet. Hittills har vattenavgifterna även haft fördelningspolitiska inslag (se Hjalte, 1981). Administrativa styrmedel, som förelägganden och lagstiftning har också stor betydelse. Det senaste förslaget gäller genomförande av vattenplanering. Enligt ett förslag av vattenplaneringskommittén (SOU 1980:39-40) skall kommunerna som ett led i

den fysiska riksplaneringen ha ansvar för en planmässig fördelning av vattentillgångarna. Enligt förslaget skall planambitionerna bestämmas av vattenkonfliktnivån i området. De aktörer på Vombsjöområdets arena, vilka intervjuats om behovet av styrmedel för vattenresursplanering i området med hushållningskonflikter har fått ge synpunkter på brister i befintliga styrmedel samt att ange sitt behov av andra styrmedel och förbättrad planeringsorganisation. Intervju-svaren redovisas på samma sätt som i de båda föregående avsnitten efter aktörskategori.

Offentliga myndigheter, dvs aktörer med direkt planerings-ansvar:

Länsstyrelsen Malmöhus län, planeringsavdelningen:

"Kunskapsunderlaget finns på länsstyrelsen. Men databaser behöver byggas upp för både mark- och vattenresursernas användning. Detta är ett samarbetsområde för länsstyrelser och universitet. Vattenplaneringen bör inte bli en ny konsultmarknad där planer upprättas med mellankommunala samordningsbrister.

När det gäller frågan om styrmedel är en administrativ tillståndsprövning tillräcklig. Prövningen måste dock baseras på ett överordnat program eller en regional vattenplan. Behovet av en vattenplan bör avgöras med hänsyn till antal och typ av motstående vattenintressen i ett område."

Länsstyrelsen, Malmöhus län, naturvårdsenheten:

"Länsstyrelsen har det samordnade ansvaret för planeringsarbetet i länet. Det finns kompetens på länsstyrelsen som vanligen inte finns hos kommunerna. Men för att vi skall kunna ta oss an vattenplaneringsuppgifter måste vi ha en resursförstärkning.

En riktig väg att gå är att lägga vattenplaner som grund för dispenser från vattendomar. Idag ligger de flesta domarna fast. Vi har endast ett par ärenden per år som gäller vattenreglering. Några nya vattendomsförhandlingar är inte aktuella.

När det gäller jordbrukarnas vattenuttag tror vi att de skulle vara beredda att underkasta sig regleringar av uttagen om de får sambanden klara för sig om vilka vattenuttag som är möjliga och lämpliga. I stort sett är vi ett land som är värförsett med vatten, så nya regleringar kommer bara att gälla vissa geografiska områden."

Sjöbo kommun:

"Som samordningsorgan för vattenplanering skulle vi förordna länsstyrelsen. Där finns idag "know-how". Det finns också upparbetade kontakter.

Vattenfrågorna är idag främst en naturvårdsfråga. Det kan i en planeringssituation bli besvärligt att avgöra var markplaneringen slutar och var vattenplaneringen tar vid. Skall man betrakta strandskyddszonen som en neutral zon? Eller skall man betrakta allt som fysisk planering? Även marken som vattnen ligger på? Så länge vattenfrågorna är naturvårdsfrågor kan inte kommunernas planmonopol tillämpas. Detta är definitionsfrågor som måste lösas innan en samordning mellan mark- och vatten kan komma till stånd.

När det gäller vattenöversikterna bör de omfatta större område än bara en kommun. Kommunerna kan inte alltid säkra ett inflytande på det vattenanknutna friluftslivet genom markköp. Det blir alldeles för dyrt. Det kan endast bli tal om punktinsatser där kommunen köper mark för t ex småbåtshamn och badplats. Klagomål från friluftsfolket kanaliseras däremot i den kommunala organisationen via fritidsnämnden och naturvårdsnämnden. Man skulle kunna göra tankeexperimentet att göra vattnet allemansrättsligt. Då skulle åtminstone ytvattnen kunna jämföras med marken.

VA-taxan är inget styrmedel för vattenanvändningen. Idag går VA-sidan ihop hos oss. Det blir ibland så att vissa delar av kommunen får subventionera andra delar. Men sett ur kommunal synpunkt är strävan att inte ta ut mer än verksamheten kräver för täckning av självkostnaden."

Kommentar: Med den fysiska riksplaneringen som förebild ser man länsstyrelserna som den naturliga samordningsinstansen även för vattenplanering i de geografiska områden där det blir aktuellt att upprätta vattenplaner. Vattenplanen bör ha en bestämd funktion antingen som ett tillräckligt underlag för en administrativ prövning vid tillståndsprövning av vattenbruk, eller som underlag i bedömningar av dispenser från vattendomar. Upprättandet av vattenplaner måste dock ske selektivt och som regel omfatta större områden än kommuner. Behovet av en plan måste bedömas med hänsyn tagen till de problem som föreligger, exempelvis vattenbrist på grund av fördelningskonflikter.

En definitionsfråga som kräver sin lösning är var gränserna mellan mark- och vattenplanering går. Detta kan vara en sär-

skilt svårlöst fråga i områden med samma problem som i Vombsjöområdet, där mark under delar av året är vattendränkt och där sjöbotten vid andra årstider kan vara torrlagd.

Sakägare:

Malmö kommun:

"Planer för vattenhushållningen kan vara bra särskilt för att veta vad man skall ta sig till vid krisår. I en situation med vattenknapphet måste man veta vad man skall göra. Planer kan även vara bra för att ange när man med hänsyn till de nytillkomna vattenintressena närmar sig en krispunkt. Vattenplaner skulle på så sätt kunna komplettera vattendomarna.

Vattenplaner skulle också kunna medge en fördelning av vattentillgångarna efter ekonomisk nytta. En sådan fördelningsbas skulle vara önskvärd ur vår synpunkt. Andra styrmedel skulle kunna vara anmälningsplikt för ytvattenuttag för jordbruksbevattning. Till anmälningsplikten skulle man knyta bestämmelser om maximumuttag i varje enskilt avrinningsområde. Härigenom får man en bättre harmonisering med de bestämmelser som idag gäller för grundvattenuttag.

När det gäller regleringen av Vombsjön har de höga regleringsamplituderna framhållits som problematiska. Om planer skulle göra det möjligt att för viss tid erhålla dispens från gällande vattendom skulle man i Vombsjön kunna pröva en lägre maximal dämningssgräns. Eftersom Malmö kommun enligt domen är skyldig att varje år fylla magasinet till + 20.90 m ö h trots att man för närvarande inte har behov av mer än 3/4 kapacitet skapar det onödigt stora svängningar i vattenståndet. Man skulle kunna tänka sig en parallellförskjutning av dämningss- och tappningsgränserna nedåt."

Det lokala näringslivet, lantbruk:

"En väsentlig fördel med att upprätta vattenplaner är att de kan revideras när nya förutsättningar kommer till. Juridiska styrmedel blir mera stelbenta."

Det lokala näringslivet, fiske:

"En rätt bedriven vattenhushållning skulle förhindra att mindre bäckar dämms upp för bevattning. Bäckerna torrläggs med följd att alla vattendjur dör och med dem fiskar och andra högre djur. I en bäck här uppe fanns det gott om en sländlarv, som var näringsbas för laxfiskar. Vilket öringsvatten där skulle varit om larven fått leva vidare!

Man skulle inte kunna bagatellisera jordbruksbevattningen i Kävlingeån genom att säga att bevattningen tar bara 2 cm av Vombsjöns vattennivå. Man kunde lika gärna säga 2 mm av Öresund eller något annat. Det är extremlägen som är intressanta. Medelvärden finns aldrig i verkligheten.

Vattenhushållning skulle också kunna motverka den aggressiva inställning till vatten som av tradition funnits bland jordbrukare. Den finns till och med i språket, vattensjuk, surskog, sumphåla för att nämna några.

Markanvändningen är viktigast för att rätt kunna förstå vattenhushållningsproblemet. Som vi har det idag har vi en utarmning av mark- och vattenresursen på sikt. Hushållningskunskaper finns, men boven i dramat är jordbruksspecialiseringen. Naturhushållet var mera anpassad till de ekologiska förutsättningarna. En avvägning av de ekonomiska argumenten måste ske i förhållande till de tidshorisonter vi arbetar med."

Kommentar: De sakägare som idag representerar olika intressen i Vombsjöområdet är eniga om att en vattenhushållningsplan skulle vara en bra grund för att på ett smidigt sätt kunna anpassa vattenuttagen efter nederbördsförhållanden, nyttjande och tillkommande intressen. Idag ligger rätten hos den som innehar vattendomen och det utnyttjande som där föreskrivs leder till konflikter som skulle kunna undvikas. Markanvändningen intill ett vattendrag är minst lika viktig som vattenutnyttjandet både ur kvantitativ och kvalitativ synpunkt framhålles från yrkesfisket i området. En samordning mellan mark- och vattenaktiviteter i planerna är därför nödvändig.

Övriga aktörer:

Kävlingeåns vattenvårdsförbund:

"Ju mer påtaglig den diffusa belastningen blir desto viktigare är det att beakta sambandet mark-vatten. Vattenöversikten skulle kunna tjäna som instrument för analys av det sambandet. Kunskapsnivån då det gäller vatten och dess anknytningar till omgivningen måste bli bättre. Ett bättre grepp om naturvårdsuppgifterna på land och i vatten behövs. Nu inskränker sig arbetet till analyser av det som hamnar i vattnet. Man borde även ta in belastningskällorna."

Färs naturvårdsförening:

"En fördel med planer är att man kan utläsa status och intentioner för ett område. Som det nu förhåller sig kan man utträta något mycket sent i planeringsprocessen eller först efter beslut och verkställighet."

Kommentar: Aktörer som normalt befinner sig utanför planeringsprocessen ser planen önskvärd som ett kunskapsdokument för att utveckla den egna verksamheten och bättre kunna förutse problem inom sin sektor.

IV:5 Aktörernas inflytandekanaler i planerings- och beslutsprocessen

I detta avsnitt behandlas aktörernas syn på sina möjligheter att öva inflytande på dels den planeringsprocess som föregår och dels den faktiska beslutsprocessen i politiska och juridiska organ.

Offentliga myndigheter:

Länsstyrelsen, Malmöhus län, planeringsavdelningen:

"På länsstyrelsen bör vattenplaneringen omhändertas av planeringsavdelningen. Relationen regional-kommunal nivå har redan ett fungerande personkontaktnät. Länsstyrelsens roll är att vara initierande och datalevererande. Kommunens roll är att genomföra planeringen i enlighet med de övergripande riktlinjerna i exempelvis vattenhushållningsprogram. Det är knappast troligt att kommunerna i nuvarande situation entusiastiskt skulle gripa sig an en ny uppgift som vattenhushållningsplanering.

Kommunen bör också här vara planerande och därmed det organ som gör de politiska intresseavvägningarna samt samordnar medborgarinflytandet inom kommunen."

Länsstyrelsen, Malmöhus län, naturvårdsenheten:

"Vi samarbetar med lantbruksnämnden då det gäller t ex syneförrättningar. Vi är också representerade tillsammans med lantbruksnämnden i skötselrådet. Vi skall ta ställning till prövningspliktiga anläggningar. På sådana områden finns redan ingående regleringar.

När det gäller konstgödselsidan har den frågan först nu börjat få en mera påtaglig uppmärksamhet. I arbetet med Ringsjöarna har vi ett samarbete med lantbruksnämnden för att ta fram markkartor, uppgifter om djurhållning m m. På giftsidan däremot är det svårare både att få fram kunskap om samband och data. Här krävs större insatser och bättre samarbete i framtiden.

Planerna måste bli föremål för beslut om de skall bli styrande. Idag saknas det ofta engagemang hos politiker för ytterligare planeringsformer. Erfarenheterna från den fysiska riksplaneringen, både hos tjänstemän och politiker är sådana att det långa och tunga arbetet med att jämka samman olika viljor inte gett resultat i förhållande till arbetsinsatsen. Man är nog därför ganska kallsinnig till nya planeringsomgångar. Politiker vill heller inte ha för fasta planer."

Sjöbo kommun:

"Kommunerna är idag helt utestängda från vattendomstolsförhandlingar. Det är underligt när vattendomstolen kommer hit och ber att få låna förhandlingslokaler och kommunen inte får vara med. Vore vattnet allemansrättsligt skulle situationen vara en helt annan. Då skulle opinioner ha en helt annan betydelse än vad de idag har.

En vattenplanering skulle ge möjlighet för flera intressen att komma till tals. Intressegrupperingen borde vara sådan att det lokala inflytandet vägde tyngst. Samtidigt måste en regional samordning också finnas. Den viktigaste uppgiften med en vattenplan vore att visa på hur man skulle hushålla med vattentillgångarna."

Kommentar: Samarbetsformer mellan länsstyrelse och kommuner finns redan inarbetade i ett väl fungerande personligt kontaktnät. I en framtida vattenplanering finns sektorsintressen som också skall samordnas i en region. Sådant samarbete finns redan med Lantbruksnämnden när det gäller markanvändning. Däremot krävs ett mera utvidgat och effektivt samarbete kring markanvändningens vattenpåverkan, där både resurser, kunskap och data saknas.

På kommunal nivå betonas att inflytandet från lokala opinioner bör ges stor vikt i framtida vattenplanering. Att ge vatten allemansrättslig status skulle både öka kommunens inflytandemöjlighet i vattenplanering och ge bättre samordningsmöjligheter med markplanering.

Sakägare:

Malmö kommun:

"Idag gör ett politiskt inflytande i förvaltningarna sig allt starkare gällande. Ett uttryck för denna förskjutning är sammanläggningen av VA-kontoret med gatunämnden. Ett annat exempel är bildandet av kommunala bolag. Syd-vatten AB är ett exempel där politiker är representanter för bolagsägarna. Malmö kommun har 42 % av aktiekapitalet och har därmed ett starkt inflytande över bolaget."

Det lokala näringslivet, yrkesfiske:

"Utgångspunkten för planeringen måste vara de naturgivna förutsättningarna. Det är vattendelarna som bestämmer områdets ekologiska sammansättning. Kommunerna kan inte ha ansvaret. De har för liten kunskap. Tveksamt om länsstyrelserna skall ha planeringsansvar. En totalbedömning av nederbördsområdet måste göras. Då blir markanvändningsfrågorna oerhört viktiga.

Skötselplaner för varje avrinningsområde är att förorda. En myndighet med ansvar för vattentillgångarna och vattenresurstjänstemän som ute på fältet kunde tala med folk och föra över den kunskap som idag finns inom forskningen.

Det är markanvändningen som bestämmer planeringsangelägenheten. Det är bra för det är markanvändningen som bestämmer vattenkvaliteten.

Skötselplanerna skulle kunna varieras efter naturförutsättningarna och ge underlag för ett decentraliserat vattenansvar."

Kommentar: Sakägarna har redan nu en stark ställning i den juridiska behandlingen av vattenärenden. En tendens som man noterar inom Malmö kommun är att politikerinflytandet ökat i hanteringen av vattenförsörjningsfrågor. Från yrkesfiskets håll betonar man betydelsen av att en samordning mellan mark- och vattenplanering är nödvändig och ger ett vidgat inflytande över samband i det ekologiska systemet.

Övriga aktörer:

Kävlingeåns vattenvårdsförbund:

"En hjälp i vattenvårdsarbetet skulle vara hårdare direktiv från naturvårdsmyndigheterna. Jämför man med för-

hållandena utomlands i Tyskland, Nederländerna är vattenvårdskraven mycket högre och myndigheterna mera aktiva än här. En viss förbättring har dock kunnat konstateras. Länsstyrelsen har beslutat återuppta sitt kontrollprogram för Klingavälsån.

Idag kommer inga impulser rörande vattenvården utifrån. Länsstyrelsen har nu kommit med som medlem i vattenvårdsförbundet. Någon aktiv information om vattenvårdsfrågorna utöver verksamhetsberättelserna förekommer inte. Inflytandet över förbundets verksamhet kanaliseras helt genom medlemmarna. De är aktiva politiker.

För närvarande vet vi inte om verksamhetsberättelserna leder till någon åtgärd någonstans eller om de tas upp till behandling i medlemsorganisationerna. Om förbundet fick nya uppgifter och vidgade sitt verksamhetsfält skulle kanske den ursprungliga entusiasmen återvända. En viktig uppgift vore i det sammanhanget att öka vattenkunskapen både bland förbundets medlemmar och bland allmänheten."

Kommentar: De övriga aktörerna står utanför planerings- och beslutsprocesser både när det gäller mark- och vattenfrågor. I den mån deras synpunkter förs fram sker det inom den ordinarie demokratiprocessen och då framför allt i frågor som rör fysisk planering. Aktörerna ser positivt på vattenplaner, som medel att skapa ett större intresse för och opinioner kring mark- och vattenplanering. Samtidigt uttrycks önskemål om att det ställs krav på motprestationer från myndigheternas sida.

V FRAMTIDA KONFLIKTER I VOMBSJÖOMRÅDET

V.1 Inledning

Under tiden fram till idag kan konstateras att sakägaruppsättningen på Vombsjöområdets konfliktarena varit densamma under hela den juridiska vattenfördelningsprocessen. Men vi kan också avläsa att den nya vattenhushållningen väckt nya aktörer och lett till nya konflikter i området (Kap III). I detta sista kapitlet skall vi med det statistiska materialet, det historiska materialet, och de framåtblickande kvalitativa intervjuerna med dagens aktörer i Vombsjöområdet ringa in konfliktproblem i framtiden, aktörernas makt att utöva inflytande på problemlösningar i planeringsprocessen, samt till sist göra en jämförelse mellan en juridisk och planmässig vattenresursfördelning.

V.2 Aktörsuppsättning och konfliktutveckling i Vombsjöområdet

I analyser av konfliktutveckling är tidsperspektivet en av de väsentligaste variablerna i analysen. Till tidsperspektivet hör två frågeställningar, dvs valet av undersökningsperiod och segmentering av tid under undersökningsperioden. I analysen av konfliktutvecklingen på Vombsjöområdets arena har vi valt att starta analysen vid den tidpunkt där de första förberedelserna gjordes för att reglera vattenfördelningen, dvs 1936 (jfr figur III.6). Segmenteringen av tidsperspektivet för analysen sker vid tidpunkter där beslut om ändrad vattenfördelning skapar förändrade villkor för aktörerna på konfliktarenan. Med den utgångspunkten för att segmentera tid får vi fyra tidsperioder varav tre blivit föremål för noggrann analys (figur V.1), nämligen

- Tiden 1936-1969, då regionala vattenavledningsintressen för första gången kommer att få ett stort inflytande över fördelningen av Vombsjöområdets vattenresurs.

- Tiden 1970-1990, då rätten till vattenavledning ökar, med svårreglerade konflikter med lokala aktörer som följd samt en miljöpåverkan som väcker nya aktörer.
- Tiden efter 1990, då nya förutsättningar skapas för Vombområdet, genom att Bolmentunneln planeras överta en del av vattenförsörjningen i södra och västra Skåne.

Figur V:1 Konfliktperioder på Vombsjöområdets arena

Period	Tid	Karaktäristik av tidsperioden
1	-1935	Enbart lokala aktörer (jordbruk, skogsbruk kvarnverksamhet och fiske) är representerade. Vattenavledning i större skala förekommer inte.
2	1936-1969	Genom 1936 års vattenavledningsföretag och 1939 års vattendom blir regionala avledningsintressen dominerande inom området. Vattenavledningen skapar en konfliktsituation mellan regionala aktörer (Malmö stad) och lokala aktörer (markägare) som 1954 regleras genom utbetalning av skadestånd (figur III:6).
3	1970-1989	1969 års vattendom förvandlas Vombsjön från sjö till vattenreservoar. Regionala vattenavledningsintressen blir starkare. Lokala aktörer (markägare, fiskare) får svårare att hävda sina intressen. Nya aktörer väcks; naturvård, uppströms kommuner, ornitologer etc.
4	1990-	Vid denna tidpunkt skall enligt nuvarande planer Bolmen svara för en del av sydvästra Skånes vattenförsörjning. Nya förutsättningar uppstår för att lösa problem/restaurera delar av Vombsjöområdet.

Den första undersökningsperioden, 1936-1939 redovisades i kapitel tre, medan vi i detta kapitlet redovisar de problem där motsatta intressen hos aktörerna kommer att skapa konflikter av större eller mindre räckvidd i framtiden.

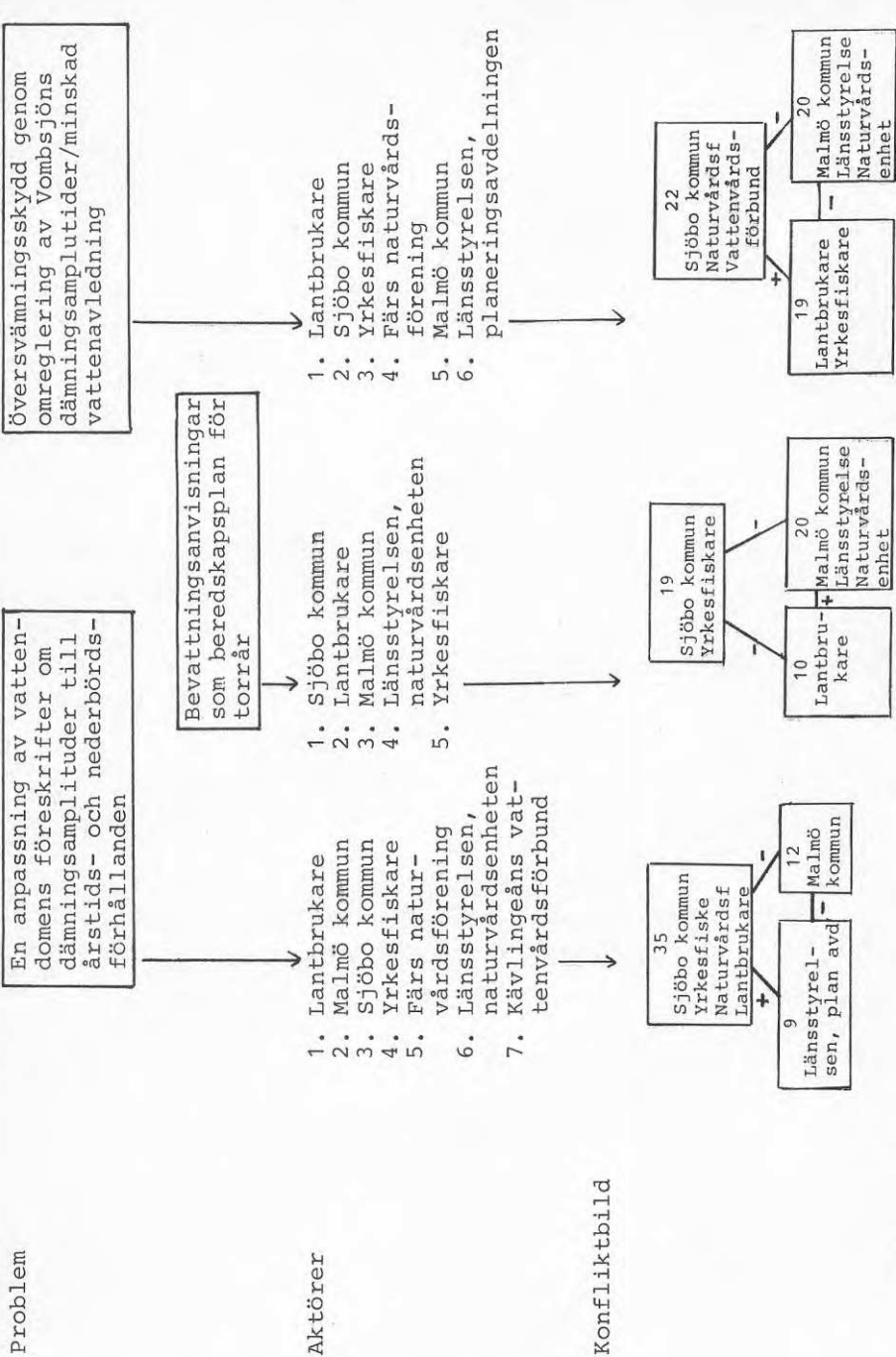
Den tidsperiod som vi kan överblicka är tiden fram till sekelskiftet. Av alla de aktiviteter aktörerna utövar inom Vomb-

Vombsjöområdet utkristalliserar sig tre problemkomplex där motsatta intressen förekommer. Samtidigt är de inblandade aktörerna i allmänhet angelägna om att ett arbete påbörjas som leder fram till någon form av lösning. I redovisningen av problemkomplexen ges de en tidsbestämning. För varje fall redovisas aktörsuppsättningen, aktörernas intressen och deras relationer i en koalitionsstriad (figur V:2).

PROBLEMKOMPLEX 1. En anpassning av 1969 års vattendoms föreskrifter om dämmningsamplituder till årstids- och nederbördsförhållanden.

Vattendomen baserar sig på de väderleksförhållanden och verksamheter i hela Kävlingeåns avrinningsområde som rådde under perioden 1936-1969. Sedan dess har flera verksamheter förändrats. Vattenförsörjningen till Malmö-Lund har inte ökat som man förutsåg. Lantbruket bevattnar stora arealer mera intensivt. Utspädningskraven från industrin nedströms Vombsjön har minskat genom ökad recirkulering av vatten och genom industrinedläggning. Diffusa utsläpp har ökat, vilket Kävlingeåns vattenfårdsförbund kunnat avläsa i sina kontrollprogram och årligen återkommande vattenblomning. Vattenkvaliteten har tidvis blivit dålig nedströms Vombsjön.

Yrkesfiskarna har efter 1969 års vattendom kunnat iakttaga en försämrad fiskreproduktion, genom att forna lekplatser fått förändrade kvantitativa vattenförhållanden och förändrad växtlighet. Lantbruket har problem med vattensjuka marker under vårfloden när en del av vårbruket skall komma igång. Sjöbo kommun har fått ta emot klagomål på de kraftigt växlande vattennivåerna i sjön, som under våren ger översvämningar och under hösten ofta bitvis torrlagd sjöbotten. Färs naturvårdsförening har kunnat notera förändringar av fågellokalerna och igenväxning av naturskyddade områden, genom att dämmningsamplituden ger kraftigare påverkan på jordbruksmark. Man skyddar sig för översvämning genom dikning eller vallning, vilket ger torra marker under sommar och sensommar.

+ gemensamma intressen
 - motsatta intressen
 (siffrorna i triaderna förklaras i avsnitt V:3)

Figur V:2 Konfliktutveckling i Vombsjöområdet

Malmö kommun följer vattendomens föreskrifter. Under senare år har vid flera tillfällen representanter för de övriga aktörerna uppvaktat ledningen för vattenverket i Vomb under vårfloden för att få till stånd en ökad avtappning ur sjön och därmed minska olägenheterna av kraftiga översvämningar. Uppvaktningarna har lyckats vid några tillfällen och konflikten har kunnat lösas för varje kristillfälle. Malmö kommun är inte intresserad av att via en ny domstolsförhandling få en omreglering av sjön. Inte heller vill länsstyrelsens naturvårdsenhet för närvarande förespråka någon förändring.

Vi har en konfliktsituation där sakägarna, lantbrukare och yrkesfiskare, ställer samma krav som representanter för andra lokala intressen, Färs naturvårdsförening, Kävlingeåns vattenvårdsförbund och Sjöbo kommun. Man vill ha dispenser från 1969 års vattendom när det gäller dämningföreskrifter. Dessa dispenser skulle regelbundet prövas mot en vattenhushållningsplan för området. Malmö kommun och länsstyrelsens naturvårdsenhet har hittills inte uttryckt något aktivt intresse för en omprövning av nuvarande dämningregler.

PROBLEMKOMPLEX 2. Bevattningsanvisningar som beredskapsplan för torrår.

Torrår minskar vattenflödet kraftigt i Klingavälsån och tillflödena uppströms Vombsjön. Lantbrukare har fått ojämn tillgång på bevattningsvatten beroende på geografiskt läge. Nedströms biflödena har vattentillgången vid enstaka tillfällen varit nästan obefintlig. I vattenfickor i åfåran har jäsningprocesser gjort vattnet otjänligt för djur. Temporära dämningar har fört med sig att mikroorganismer i vattnet dött i uttorkade tillflöden. Näringskällor för fiskreproduktionen har på det sättet försvunnit, med försämrade utkomstmöjligheter för yrkesfisket som följd.

Allmänheten uppströms Vombsjön har kanaliserat sitt missnöje med vattenbrist, illaluktande åfåror och oestetiska strandlinjer till Sjöbo kommun.

Malmö kommun har fått kännas vid problemen under torrår genom att vattenmagasinet varit i det närmaste uttömt. Som vattenförsörjare har man inte uttalat något intresse för generella bevattningsanvisningar. Hur en ytterligare vattenfördelning påverkat den egna vattenverksamheten har man erfarenhet av genom att man vid några tillfällen fått införa bevattningsförbud för trädgårdar och grönområden.

Malmö kommun och lantbrukarna intar en gemensam hållning i att generella bevattningsanvisningar inte är nödvändiga. De allmänintressen Sjöbo kommun representerar, samt yrkesfiskarna i Vombsjöområdet vill ha generella bevattningsanvisningar för området som en beredskapsåtgärd att sätta in vid torrår. Alla verksamheter skulle då drabbas av bevattningsanvisningarna vid samma tidpunkt och med hänsyn tagen till den totala vattenverksamheten i området.

PROBLEMKOMPLEX 3. Översvämningsskydd genom omreglering av Vombsjöns dämningssamplituder/minskad vattenavledning.

Både problemkomplex 1 och 2 behandlar någorlunda avgränsade problem som är aktuella vid särskilda tidpunkter. Frågan om ett översvämningsskydd för Vombsjöområdet, vilken kan både minska de enskilda aktörernas olägenhet med stora svängningar i vattennivå och samtidigt "restaurera" de naturresurser (ex fågellokaler, lekplatser för fisk, våtmarker) som fått kraftigt förändrade betingelser har en problemlösning på längre sikt. Utrymme för en sådan totalbedömning av Vombsjöområdets natur- och vattenresurser skapas när Bolmentunneln kan svara för en del av vattenförsörjningen i västra och södra Skåne.

Länsstyrelsens planeringsavdelning ställer sig positiv till att vattenhushållningsplaner upprättas i avrinningsområden med fördelningsproblem. Där bör totalbedömning av mark- och vattenaktiviteter göras. Det lokalt anknutna aktörerna, Sjöbo kommun, yrkesfiskare, lantbrukare, naturvårdsförening betraktar en plan som den enda möjligheten att göra en totalbedöm-

ning och samtidigt kontinuerligt kunna göra förändringar, när förutsättningarna för vattenbruk förändras.

Malmö kommun däremot menar att det sannolikt inte kommer att finnas förutsättningar för en omreglering av Vombsjön när Bolmentunneln är klar. Vombsjön som vattenmagasin kommer troligen att räcka även efter 1990 och dessutom ge ett billigare vattenpris åt konsumenten än vatten från Bolmen.

V:3 Aktörernas makt och inflytande

I det andra kapitlet definerade vi aktörens makt som summan av deras kunskap, närhet till inflytandekanaler i planeringsprocessen, ekonomiska intressen i planeringsområdet och styrka. Vidare utgick vi ifrån att man bland många aktörer ofta kan urskilja ett fåtal skiljelinjer. Aktörernas intressen grupperas i koalitioner mellan ett fåtal särskiljande frågor. I figur V:2 kunde vi visa tre konfliktriader, en för varje problemkomplex där de särskiljande intressena mellan aktörerna grundar sig på ett ekonomiskt sakägarintresse, lokalt allmänintresse, eller ett regionalt intresse. Här vill vi nu ge en uppfattning om den makt de uppkomna koalitionererna har inom varje problemkomplex.

I rangordningen av variabelvärden utgår vi från att varje maktvariabel utgör en ordinalskala med tre värden (1-3), och att aktörens makt är lika med summan av maktvariablernas värden. För varje intervjuad aktör erhåller vi ett numeriskt värde på makt (tabell V:1). Malmö kommun har den största makten i området i egenskap av både sakägare och planeringsorganisation. Sjöbo kommun har hög maktfaktor i egenskap av lokal planeringsmyndighet. Länsstyrelsens planeringsavdelning kan utöva makt över Vombsjöområdets mark- och vattenresurser i egenskap av representanter för regionala allmänintressen. Av det lokala näringslivet har lantbruket störst makt genom anslutning till överordnade organisationer (Lantbruksnämnden).

Tabell V:1 Aktörernas makt

Makt- variabel	Aktör:									
	Länsstyrelsen, plan avd	Länsstyrelsen, naturvårds- enheten	Malmö kommun	Sjöbo kommun	Lantbrukare vid Vombsjön	Yrkesfiskare vid Vombsjön	Färs naturvårdsförening	Kävlingeåns vattenvårds- förbund	Kävlingeåns vattenav- ledningsföretag	
Kunskap ¹⁾	3	2	3	3	2	2	2	2	2	
Närhet ¹⁾	2	2	3	2	3	3	1	1	1	
Ekonomiskt intresse ¹⁾	1	1	3	2	3	3	1	1	2	
Styrka ¹⁾	3	3	3	3	2	1	2	2	2	
Makt	9	8	12	10	10	9	6	6	7	

1) Variabeldefinitioner:

Kunskap:	3	Översiktlig/grundlig plan kunskap
	2	Grundlig sektorskunskap
	1	Dålig plan- och sektorskunskap
Närhet	3	Sakägare i juridisk mening
till in-	2	Planeringsorganisation
flytande:	1	Övrig
Ekonomiskt		
intresse:	3	Hela den ekonomiska verksamheten i området
	2	Partiell ekonomisk verksamhet i området
	1	Ingen ekonomisk verksamhet i området
Styrka:	3	Representerar allmänintressen
	2	Representerar få, men organiserade intressen
	1	Enskild

I figur V:2 i föregående avsnitt finns maktfaktorn införd i varje triad. För lösningen av konflikten får vi en teoretisk uppfattning av de fördelar respektive nackdelar en aktör har av samarbete.

PROBLEMKOMPLEX 1. En anpassning av dämningssamplituderna till årstids- och nederbördsförhållanden. Gemensamma intressen hos det lokala näringslivet och övrig lokal opinion för smidigare anpassning av dämningssamplituder, har maktfaktor 31 mot 20 för regionala intressen.

PROBLEMKOMPLEX 2. Bevattningsanvisningar som beredskapsplan för torrår. Det lokala lantbruket och regionala intressen, vilka ej vill ha bevattningsanvisningar, har maktfaktor 30 mot 19 för lokal opinion och yrkesfiske.

PROBLEMKOMPLEX 3. Översvämningsskydd genom omreglering av Vombsjöns dämningssamplituder. Lokala och regionala intressen, vilka förespråkar översvämningsskydd genom omreglering, har maktfaktor 44 mot 12 för Malmö kommun.

Maktfaktorn ger de samarbetsvinster aktörer kunde göra vid det tillfälle då våra intervjuer genomfördes. Nya maktförhållanden kan uppstå genom att aktörer ändrar ståndpunkt i en fråga, genom att nya aktörer identifieras eller ger sig till känna. Nya beräkningar av koalitionernas maktfaktor ger en bild av den dynamik i planeringsspiralen (se figur 1.1.1 Thelander 1980) vi har som utgångspunkt för planeringsprocessen.

V:4 Juridisk och planmässig vattenresursfördelning

Fördelningen av vattenresurserna i Vombsjöområdet har skett efter de grunder som anges i vattenlagen. Fördelningsprocessen har beskrivits i kapitel III. Av beskrivningen har framgått att en sökande, Malmö kommun, vid vattendomstolen ansökt om att få ta i anspråk Vombsjön som vattentäkt. De i

lagen definierade sakägarna har fört sin talan och i flera fall rest skadeståndskrav. Domstolens uppgift har bl a varit att bestämma skäligheten i de framförda kraven och att fördela vattentillgångarna mellan sakägarintressena. De sakägare som lidit skada har tillerkänts skadeståndsersättningar.

Effekterna av sjöns reglering har dock blivit sådana att aktörer utanför sakägarkretsen fått sina intressen beskurna. Det gäller t ex närboende, naturvårdsorganisationer, fritidsfiske, båtägare. En annan grupp, vars intressen inte har kunnat göra sig gällande, är planeringsansvariga myndigheter, dvs myndigheter med ansvar för den översiktliga markanvändningsplaneringen på läns- och kommunnivå. I det föregående har konfliktlinjerna mellan olika partsintressen analyserats, men det går även en konfliktlinje mellan vattendomstolarnas sätt att fördela vattenresurserna och de planeringsansvariga myndigheternas sätt att fördela markresurserna. Skillnaderna i sätten att fördela två så viktiga naturresurser leder på sikt till starka obalanser mellan mark- och vattenanvändningen, trots att mark- och vattenanvändningen i praktiken är intimt förbundna med varandra (Castensson 1980). Förändringar i markanvändningen ger förändrade anspråk på vattentillgångarna och förändringar i vattentillgångarna ger förändrade förutsättningar för markens användning.

Jämför man vattendomstolarnas sätt att fördela vattenresurserna med de kommunala myndigheternas sätt att fördela markresurserna kan man konstatera viktiga skillnader. Enligt gällande byggnadslagstiftning skall all marks bebyggande föregås av planering. Det innebär att byggnadslovsprövningen alltid är förankrad i en planmässig bedömning av markanvändningens ändamålsenlighet i förhållande till andra alternativ, till omgivningen, till statsmakternas övergripande intentioner. När det gäller tillåtlighetsprövningen av byggnadsföretag i vatten saknar den förankring i en övergripande resursplanering. Det går således en skiljelinje mellan byggande i vatten och byggande på land i vad avser tillåtlighetsprövningen. Denna brist på överensstämmelse i naturresursförvaltningen har för Vombsjö-

områdets del lett till att vattentillgångarnas fördelning i otillräcklig grad anpassats till förändringarna i markanvändningen.

Som framgått av avsnitt III.2.2 intar flodsträckan Högs mölla - Vombsjön en strategisk position vad beträffar Vombsjöns reglering. Förutsättningarna, som gällde 1969 då tappningsställaren för sjön fastställdes, har till följd av förändringar i markanvändningen och förändringar i näringslivets produktionstekniker kraftigt förskjutits. Följande förändringar av betydelse för vattenhushållningen har inträffat 1969-1980 utmed flodsträckan Högs mölla - Vombsjön:

- flodfåran har muddrats
- två naturreservat (Klingavälsån, Rövarekulan) har bildats
- kvarvarande kvarnar har elektrifierats
- Örtofta sockerbruk har börjat recirkulera sitt processvatten
- Harlösa mejeri har tagits ur produktion
- reningsverk har byggts för industriellt och kommunalt avlopp
- hushållens vattnefterfrågan har stabiliserats
- jordbruksproduktionen intensifierats genom bevattning och ökad användning av konstgödsel och kemiska bekämpningsmedel.

Vissa av förändringarna har inneburit ökade anspråk på vattentillgångarna medan andra inneburit väsentligt minskade anspråk.

Den kontrollkapacitet som vattendomstolarna med den nuvarande vattenlagstiftningen besitter är synnerligen kraftfull. I princip kan regleringsföreskrifterna endast ändras genom ett nytt vattenmål. Att den vägen följa upp förändringarna i förutsättningarna för vattenregleringen är tyvärr en mycket kostsam väg. De ekonomiska åtaganden som ett nytt vattenmål medför utesluter flertalet av befintliga vattenintressen från att få sina intressen prövade.

Ett alternativt förfarande vore att t ex vattendomstolarna mot bakgrund av en vattenhushållningsplan gavs rätt att meddela partiella och tidsbegränsade dispenser från gällande regleringsbestämmelser. Härigenom skulle dels en bättre överensstämmelse etableras mellan vattenresursförvaltningen och markresursförvaltningen. Dels skulle samverkansmöjligheterna mellan befintliga vattenintressen förbättras. Såsom visats i avsnitt V:3 är de förekommande aktörernas maktfördelning och möjligheter till inflytande på vattenresursfördelningen mycket ojämn. En vattenplanering utförd i demokratisk ordning skulle som visats ge de berörda aktörerna betydande samarbetsvinster.

Ett förvaltningsförfarande enligt de här angivna riktlinjerna skulle även i betydande grad öka de vattenförvaltande myndigheternas effektivitet och kontrollkapacitet. Den direkta uppföljningen av förändrade mark- och vattenanspråk skulle ge större möjligheter till rationell fördelning av vattentillgångarna, bättre resurshushållning och ett fördjupat inflytande för fler grupper över vattenresursfördelningen i Sverige.

VI. LITTERATURREFERENSER

Castensson, R och Thelander, A-L: Vattenresursplanering och administrativa nätverk. Rapport 3030. Institutionen för teknisk vattenresurslära. Lund 1980.

Castensson, R: Mark-Vattenkonflikter. Rapport 3042. Institutionen för teknisk vattenresurslära. Lund 1980.

Coleman, J S: Community Conflict. New York 1957.

Coleman, J S: Power and the Structure of Society. New York 1974.

Coser, L A: The Functions of Social Conflict. New York 1956.

Coser, L A: Communities in the Study of Social Conflict. New York 1967.

Galtung, J: A Structural Theory of Agression. Journal of Peace Research 1964:1.

Gidlund, J: Aktionsgrupperna och de politiska partierna i Wikfors Ö, Fridell K: Medborgarinflytande i kommunal planering. Statens råd för byggnadsforskning T32:1980. Stockholm.

Hjalte, K: Kommunala VA-taxor i teori och praktik. Rapport 9049. Institutionen för teknisk vattenresurslära. Lund 1981.

How to Lose at Games: The Coalition Theories of Theodore Caplow i Cuzzort R P Humanity and Modern Sociological Thought. New York 1969.

Häggroth, S: Opinionsgrupper på kommunal nivå. Ur SOU 1975:46.

Jerdén, A, Gudmundsson, S och Larsson, L: Vattenverket i Vomb. Malmö stad drättselkontoret. Malmö 1951.

Länsstyrelsen i Malmöhus län: Förslag till länsprogram 1980.
Malmö, april 1980.

Malmö kommun: Årsberättelser Malmö vattenverk.

Merton, R K: Social Theory and Social Structure. New York 1961.

Persson, L-O: Vattenresursplanering i Svartåns avrinningsområde
- en pilotstudie. Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala
1979 (stencil).

Simmel, G: Kamp! Argos. Uppsala 1970 (1908).

SOU 1980:39-40. Vattenplanering.

Söderbygdens vattendomstol: Deldom 4 september 1969 angående
ansökan om tillstånd för ökning av vattenuttag ur stadens
(= Malmö) vattentäkt å fastigheten Vomb 50¹. Dom A 46/1969.

Thelander, A-L och Castensson, R: Vattenresursplanering och
administrativa nätverk. Rapport 3030. Institutionen för
teknisk vattenresurslära. Lund 1980.

Thelander, A-L: Medborgarmedverkan i planeringen av Kävlinge-
åns vattenresurser. Förutsättningar - teorier - metoder.
Rapport 3041. Institutionen för teknisk vattenresurslära.
Lund 1980.

Vannresursforvaltning. Fremdriftsrapport NIVA. Blindern,
Oslo 1977.

Wikforss, Ö och Fridell, K: Medborgarinflytande i kommunal
planering. T32-1980. Statens råd för byggnadsforskning,
Stockholm.

Wolf, Ph: Lax- och laxöring i Kävlingeån. Skrifter utgivna av
Svenska lax- och laxöringsföreningen u p a. nr I. C W K
Gleerup, Lund 1946.

Wolf, Ph: Utdikad civilisation. Skrifter utgivna av Svenska lax-
och laxöringsföreningen u p a. Malmö 1956.

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag
790128-4 från Statens råd för byggnadsforskning
till Institutionen för vattenresurslära, Lunds
Tekniska Högskola.**

R99: 1982

ISBN 91-540-3776-X

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Art.nr: 6700599

**Abonnemangsgrupp:
X. Samhällsplanering**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 7853
103 99 Stockholm**

Cirka pris: 30 kr exkl moms